

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

Z. Dobřík, Lexikálny význam anglicizmov a iných slov cudzieho pôvodu v slovenčine a nemčine ■ M. Sloboda, Od aspektov bilingválnej komunikácie k jazykovej asimilácii a retencii: prípadová štúdia slovenskej rodiny v česku

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Horecký, Viac dôslednosti pri jazykovom rozboře

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2004. M. Považaj ■ Medzinárodná konferencia Komunikace – styl – text. M. Olšiak ■ Krajčovič, R.: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. P. Žigo.

KRONIKA

Odišla terminologička a lexikografka Viera Slivková. M. Pisárčiková ■ Životné jubileum Anny Oravcovej. K. Buzássyová ■ Významné jubileá Vavrinca Benedikta Nedožerského. M. Giger

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Katarína Kálmánová,
Rudolf Krajčovič, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- Z. Dobřík, Lexikálny význam anglicizmov a iných slov
cudzieho pôvodu v slovenčine a nemčine 321
- M. Sloboda, Od aspektov bilingválnej komunikácie
k jazykovej asimilácii a retencii: prípadová štúdia
slovenskej rodiny v česku..... 338

DISKUSIE A ROZHĽADY

- J. Horecký, Viac dôslednosti pri jazykovom rozboře..... 355

SPRÁVY A RECENZIE

- Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV
za rok 2004. M. Považaj 357
- Medzinárodná konferencia Komunikace – styl – text.
M. Oľšiak 363
- Krajčovič, R.: Živé kroniky slovenských dejín skryté
v názvoch obcí a miest. P. Žigo..... 365

KRONIKA

- Odišla terminologička a lexikografka Viera Slivková.
M. Pisárčiková..... 368
- Životné jubileum Anny Oravcovej. K. Buzássyová 369
- Významné jubileá Vavrinca Benedikta Nedožerského.
M. Giger..... 372

ROZLIČNOSTI

- Euroslová. M. Oľštiak 378

- OBSAH 70. ROČNÍKA SLOVENSKEJ REČI..... 382

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 70, 2005. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sapress.sk, www.sapress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2005

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK
70 – 2005

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
LUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergetický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu *katarina.kalmanova@juls.savba.sk*. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.

9. Literatúru uvádzať takto:

a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovo tvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.

b) štúdiá v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: *Studia Academica Slovaca*. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.

c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies ísť a chodiť. In: *Slovenská reč*, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honoráru: rodné číslo, adresu trvalého bydliska, resp. aj číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 70 – 2005
ČÍSLO 6

Zdenko Dobřík

LEXIKÁLNY VÝZNAM ANGLICIZMOV A INÝCH SLOV CUDZIEHO PÔVODU V SLOVENČINE A NEMČINE

DOBŘÍK, Z.: Lexical meaning of anglicisms and other words of foreign origin in Slovak and German. Slovenská reč, 70, 2005, No. 6, pp. 321 – 337. (Bratislava)

The presented paper focuses on lexical meaning of anglicisms and other words of foreign origin in Slovak and German language. The description and explanation of the presented phenomenon is based on classifying and prototypical concept of lexical meaning. The paper identifies correspondences and differences in the lexical meanings of some anglicism in both languages.

Lexikálny význam ako štruktúra sémanticky relevantných príznakov lexikálnych jednotiek sa dá skúmať nielen z intra-, ale aj interlingválneho hľadiska. V rámci interlingválneho skúmania lexikálneho významu možno uplatniť klasifikačný, prototypový a kontextuálny prístup, pretože sú vzájomne v komplementárnom vzťahu a umožňujú vidieť rozličné stránky sémantiky slova (Dolník – Benkovičová – Jarošová, 1993). Klasifikačný prístup umožňuje identifikovať zhody a rozdiely v designačnom potenciáli porovnávaných lexikálnych jednotiek. Konfrontácia z pozície prototypovej teórie poskytuje údaje o odlišnej hierarchizácii denotatív v príslušnej designácii, z čoho vyplýva rozdiel v komponentovej skladbe porovnávaných výrazov. Pomocou kontextovej teórie sa odhaľujú rozdiely v hodnotení situácií, na ktoré sa výrazy vzťahujú.

Spomínané prístupy skúmania lexikálneho významu sa doteraz na Slovensku súbežne aplikovali pri konfrontácii významov niektorých ruských a slovenských slov (Dolník – Benkovičová – Jarošová, 1993).

Porovnávanie lexikálneho významu slov na podklade klasifikačného prístupu (zužovanie a rozširovanie významu, metafora ako osobitný spôsob rozšírenia významu) možno využiť aj na identifikovanie zhôd a rozdielov v designačnom potenciáli vybraných anglicizmov medzi angličtinou a prijímajúcimi jazykmi (slovenčinou a nemčinou). Následne možno identifikovať zhody a rozdiely v designačnom potenciáli tých istých anglicizmov medzi slovenčinou a nemčinou.

1. Zúženie, zachovanie a rozšírenie významu v slovenčine a nemčine z pohľadu klasifikačnej teórie

Zhody a rozdiely v sémantickom rozvíjaní spoločných prevzatých slov sa označujú v lexikografii termínom symetrická, symetricko-asymetrická a asymetrická ekvivalencia (Benkovičová, 1993).

Zachovanie významu a sém anglicizmov v slovenčine a nemčine je prejavom symetrickej ekvivalencie, napr. slová jazz, boogie-woogie, tenis, bekhend sa používajú v slovenčine a nemčine v tom istom význame ako v angličtine. V niektorých prípadoch preberajú prijímajúce jazyky nielen priamy význam, ale aj metaforický významový vzťah z angličtiny, napr. v slove computer ide o prenos vlastnosti z predmetu na osobu. Aj v slovenčine a nemčine sa používa computer vo významoch: 1. prístroj (zariadenie) na spracovanie informácií, schopný riešiť zložitejšie úlohy, 2. človek, ktorý dokáže rýchlo správne reagovať na zložité podnety (situácie).

Zužovanie a rozširovanie významu je prejavom symetricko-asymetrickej ekvivalencie. Zužovanie a rozširovanie významu slov (vrátane metafory a metonymie) je výsledkom ich sémantického vývoja. O významovom rozsahu anglicizmov (zúženie, rozšírenie a zachovanie významu) v prijímajúcich jazykoch rozhodujú komunikačné potreby používateľov jazyka. Z lexikálno-sémantického hľadiska je zužovanie a rozširovanie významov prejavom polysémie. V polysémii existuje medzi významami lexikálnych jednotiek zreteľná súvislosť. To znamená, že ich významy sú spojené spoločným komponentom, pričom toto spojenie môže byť reťazové (druhý význam sa viaže na prvý, tretí na druhý), radiálne (všetky významy sú bezprostredne späté s prvým významom) alebo kombinované (Dolník, 1989). Do polysémie sa premietajú spoločné príznaky javov a rozličné vzťahy medzi nimi, čo sa z poznávacieho hľadiska prejavuje ako základ klasifikácie a implikácie. Rozdiely v sémantickom rozvíjaní formálne ekvivalentných anglicizmov (zužovanie a rozširovanie ich významu) v slovenčine a nemčine možno zistiť prostredníctvom semaziologického prístupu, o ktorý sa opiera klasifikačná teória. Semaziologický prístup sa dá využiť v prípade formálnej príbuznosti lexikálnych javov v porovnávaných jazykoch, o. i. pri spoločných prevzatých slovách (internacionalizmoch) aj v nepríbuzných jazykoch (Dolník, 1993, s. 34). Porovnávací základ semaziologického prístupu tvoria formálne ekvivalentné, významovo nehomonymné lexikálne jednotky, ku ktorým sa priradujú lexikálne významy na identifikáciu interlingválneho vzťahu medzi nimi. Súčasťou semaziologického prístupu je metóda konštrukcie interlingválnej semaziologickej lexikálnej paradigmy, ktorú tvoria lexikálne významy prevzatých anglicizmov.

2. Zúženie významu anglicizmov v slovenčine a nemčine

Zúženie významu lexémy je výsledkom jej sémantického vývoja od všeobecného k jednotlivému, od abstraktného ku konkrétnemu. Znamená redukciu semém

alebo prijatie dodatočných sém. Zúženie významu je vnútro- aj medzijazykový jav. Medzijazyková platnosť tohto javu sa vzťahuje aj na významový rozsah mnohých anglicizmov v slovenčine a nemčine. Zúžený význam anglicizmov sa spravidla preberá z odovzdávajúceho jazyka, zriedkavejšie je výsledkom ich sémantickej adaptácie v prijímajúcich jazykoch. Anglicizmus, ktorý sa používa v prijímajúcich jazykoch v zúženom význame, je v hyponymickom významovom vzťahu (v privatívnej opozícii) k tomu istému slovu, ktoré sa používa v angličtine. Rozsah a obsah zredukovaných významov, ktoré sa vzťahujú na tie isté anglicizmy v jednotlivých prijímajúcich jazykoch, môže byť rovnaký alebo rozdielny. Rozdielnosť v rozsahu a obsahu zredukovaných významov anglicizmov, ktoré sa používajú v slovenčine a nemčine, má niekoľko podôb:

a) v nemčine je počet prevzatých významov z angličtiny menší ako v slovenčine;

díler

angličtina:

1. osoba alebo spoločnosť, ktorá kupuje a predáva jednotlivé výrobky: díler (predajca) automobilov, 2. osoba, ktorá predáva ilegálne drogy, najmä na ulici, 3. osoba rozdáva karty ľuďom, ktorí hrajú kartové hry (Macmillan, 2002, s. 356);

nemčina:

1. (žargón) osoba, ktorá obchoduje s omamnými látkami, 2. (burza) osoba, ktorá realizuje pochybné obchody (Duden, 2001, s. 357);

slovenčina:

1. obchodník (obchodný zástupca) navštevujúci potenciálnych zákazníkov, predajcov, 2. maloobchodník v USA, 3. burzový sprostredkovateľ vo Veľkej Británii, 4. bankár, sprostredkujúci niektoré druhy devízových obchodov (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 275).

b) v nemčine je počet prevzatých významov z angličtiny väčší ako v slovenčine;

bejzbal

angličtina:

1. hra, ktorú hrajú s tvrdou loptičkou potiahnutou kožou a drevenou pálkou dva navzájom súperiace tímy, pričom za každý z nich hrá deväť alebo desať hráčov: hrá sa na ihrisku so štyrmi základňami v tvare kosoštvorca, 2. loptička, ktorá sa používa pri tejto hre (Webster's New World Dictionary, 1988, s. 114);

nemčina:

1. americká pálkovacia hra, 2. loptička, ktorá sa používa pri bejbale (Duden, 1990, s. 105);

slovenčina:

1. hra s drevenou, na konci rozšírenou pálkou a tvrdou, kožou potiahnutou loptičkou, pričom cieľom hry je počas deviatich zmien získať družstvu viac bodov za prebehly po métach ako súper (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 158).

boom

angličtina:

1. rýchly, prudký rast alebo vývoj, 2. obdobie úspechu (konjunktúry) v obchode, obdobie priemyselného rastu, atď., 3. náhly priaznivý obrat v obchode alebo politických vyhlídkach (Webster's New World Dictionary, 1988, s. 160);

nemčina:

1. a) náhly, prekvapujúci hospodársky rast, konjunktúra, b) náhle, prekvapujúce oživenie záujmov o niečo, 2. rast kurzu cenného papiera na burze (stúpanie burzového kurzu) (Duden, 2001, s. 307);

slovenčina:

1. fáza všeobecného rastu hospodárstva, 2. náhle mimoriadne oživenie hospodárskej činnosti vyvolané neúmerným zvyšovaním cien tovarov a kurzov cenných papierov alebo inými umelými zásahmi (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 185).

star

angličtina:

1. pevné telesá na oblohe, ktoré sú veľmi vzdialenými slnkami, 2. všetky telesá na oblohe, ktoré sa podobajú na svetelné body, 3. obrazec pozostávajúci obvykle z piatich alebo šiestich bodových lúčov, ktorý slúži na označenie kvality niečoho atď., 4. popredný herec alebo herečka, resp. populárny športovec atď. (Webster's New World Dictionary, 1988, s. 1307)

nemčina:

1. a) (divadlo, film) slávny, populárny umelec, b) významná osobnosť v určitom odbore, určitej oblasti (Duden, 1990, s. 105)

slovenčina:

1. vynikajúca umelecká osobnosť, menej športová, známa vo verejnosti (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 1141).

V tomto prípade sa prenáša z angličtiny do prijímajúcich jazykov (nemčiny, resp. slovenčiny) iba metaforický význam slova, pričom priamy význam sa zachováva len v odovzdávajúcom jazyku.

c) v nemčine sa lexéma nevyskytuje, v slovenčine prebehla redukcia významov lexémy, ktoré sú v angličtine, resp. prijatie dodatočných sém;

draft

angličtina:

1. približný náčrt najmä písaného textu, 2. skupina (vojakov atď.), ktorú vybrali z väčšej skupiny, 3. platobný príkaz (banke atď.) na vyplatenie peňazí, 4. amer. povolanie (na vojnu) (Password, 1993, s. 161). Webster's New World Dictionary, (1988, s. 114) uvádza oveľa rozsiahlejší významový rozsah tohto podstatného mena. V tomto prípade si pri porovnávaní významového rozsahu slova v jednotlivých jazykoch úplne vystačíme s údajmi, ktoré sú uvedené v Passworde (1993, s. 161);

nemčina:

nemá takéto heslo (Duden, 2001);

slovenčina:

1. obch. prívazok za straty tovaru, ktoré vznikli pri preprave vysypaním, prilipnutím na obal, znečistením a pod., 2. pracovná verzia textu; písomný podklad, 3. výber hráčov do oddielu, do tímu (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 292).

d) v nemčine sa uskutočnila redukcia niektorých významov lexémy, ktoré sa vyskytujú v angličtine, v slovenčine sa lexéma nevyskytuje.

counter

angličtina:

1. a) osoba alebo vec, ktorá počíta, počítač, b) zariadenie na zisťovanie prítomnosti a počítanie ionizujúcich častíc vrátane Geigerovho a scintilačného počítača;

2 zariadenie, ktoré počíta údery atď. prístroja alebo jeho častí;

3 malý kus kovu, dreva atď., ktorý sa používa pri niektorých hrách, najmä pri zaznamenávaní skóre;

4 imitácia mince alebo žetónu;

5 dlhý stôl, doska, vrchná časť skrinky atď. v obchode, jedálni alebo kuchyni, ktorá slúži na vystavenie a predaj tovaru, resp. na prípravu alebo predávanie pokrmov (Webster's New World Dictionary, 1988, s. 317);

nemčina:

1. a) (letectvo) priehradka na letisku, pri ktorej sa vybavujú cestujúci b) (cestovný ruch) pult v cestovných kanceláriách (Duden, 2001, s. 307);

slovenčina:

nemá takéto heslo (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000).

Predchádzajúce príklady na redukciu významov anglicizmov v prijímajúcich jazykoch ukazujú, že rozsah a obsah zúženia významov tých istých porovnávaných slov v nemčine a slovenčine je viac odlišný ako zhodný. Zachovanie, resp. redukciu významov anglicizmov určujú komunikačné a iné subjektívne i objektívne potreby používateľov jazyka, ktorí sú súčasťou určitého jazykového a kultúrneho spoločenstva. Okolité prostredie (v širokom slova zmysle), v ktorom jestvujú jednotlivé jazykové spoločenstvá, výrazne ovplyvňuje jazykové správanie ich čle-

nov. Rozdielnosti v redukcii významov anglicizmov medzi nemčinou a slovenčinou sú prejavom osobitosti prostredí nemecky hovoriaceho a slovenského jazykového spoločenstva.

3. Rozšírenie významu anglicizmov v slovenčine a nemčine

Rozšírenie významu lexémy je výsledkom vývoja jej sémantického rozsahu, predstavuje expanziu čiastkového významu (generalizáciu) lexémy, resp. vytvorenie novej semémy, ktorá označuje ďalší pojem. Rozšírenie významu je vnútrojazykový i medzijazykový jav. Medzijazyková platnosť rozšírenia významu sa vzťahuje na prevzaté anglicizmy, ktoré nadobudli v slovenčine, resp. nemčine v priebehu ich sémantickej adaptácie nový (rozšírený) význam. Tento význam je však v angličtine neznámy. Napríklad *der Start*, resp. *štart* sa v nemčine a slovenčine používa aj vo význame *začiatok letu*, angličtina vyjadruje túto činnosť lexémou *take-off*. V nemeckej lingvistickej terminológii sa označujú lexémy, ktoré nadobudli v prijímajúcich jazykoch rozšírený význam, ako *semantische Scheinentlehnungen*, v slovenčine ako *sémantické pseudoanglicizmy*. Carstensen a Busse definujú sémantický pseudoanglicizmus ako „...prevzatie anglického slova do nemčiny v jeho pôvodnej podobe s jedným alebo niekoľkými významami, pričom v prijímajúcom jazyku nadobúda anglicizmus také významy, ktoré v angličtine nemá (Carstensen – Busse, 1993, s. 63)“.

Skôr ako uvedieme ďalšie príklady na anglicizmy s rozšíreným významom v nemčine a slovenčine, zmienime sa stručne o (ne)vhodnosti používania termínu *sémantické pseudoanglicizmy*. Termín *sémantické pseudoanglicizmy* používajú okrem Carstensena a Busseho (1993) aj iní renomovaní germanisti. Predpokladáme, že termín vznikol analogicky k termínom *morfologické pseudoanglicizmy* (*morfologische Scheinentlehnungen*) a *lexikálne pseudoanglicizmy* (*lexikalische Scheinentlehnungen*). Používanie termínov *morfologické pseudoanglicizmy*, *lexikálne pseudoanglicizmy* považujeme za vhodné preto, lebo používateľ jazyka (aj s elementárnymi znalosťami angličtiny) ľahko rozpozná, že pomenovania patriace k týmto termínom pozostávajú z anglických jazykových „súčiastok“ (prvkov), ktoré si používatelia prijímajúcich jazykov svojrázne adaptovali, napr. v slovenčine rekordman, profík, v nemčine Dressmann, Profi. Rozšírený význam, ktorý nadobudli slová patriace do skupiny *sémantických pseudoanglicizmov* počas ich adaptácie v prijímajúcich jazykoch však nijakým spôsobom neevokuje súvis s angličtinou. Z tohto dôvodu považujeme termín *sémantické pseudoanglicizmy* za nevhodný. Nahradíme ho pracovným termínom *anglicizmy s rozšíreným významom* (*rozšírenými semémami*) v *prijímajúcich jazykoch*. Pripúšťame, že tento termín nie je ideálny z hľadiska princípu jazykovej ekonómie (je dlhý a pôsobí ťažkopádne), na druhej strane vyjadruje presnejšie podstatu javu.

Špecifickým sémantickým vývojom anglicizmov, t. j. ich rozšíreným významom, sa v nemčine dlhodobo zaoberal austrálsky germanista Carstensen (1965,

1980). Stredobodom jeho pozornosti bol význam textovo a situačne realizovaných anglicizmov. Na skúmanie tohto javu používal metódu konštrukcie interlingválnej semaziologickej paradigmy. Konkrétny spôsob jej aplikácie si ukážeme na slove festival. Základná seméma prevzatého substantíva festival v nemčine „*rozsiahle podujatie veľkého významu, ktoré sa opakuje v pravidelných časových intervaloch*“ sa v podstate zhoduje so semémou v angličtine: sezóna hudobných, divadelných alebo iných predstavení. Špecifický sémantický vývoj slova festival sa odráža vo významoch:

1. Festival als Fest „*der kleinen Preise*“ (festival ako slávnosť „nizkych cien“), čo znamená označenie predajnej kampane, počas ktorej sa

a) výrobky predávajú za nízku cenu, napr. *Und es wäre doch ärgerlich, wenn Sie ihre doppelte Chance beim großen Festival der kleinen Preise verpassen würden* (A to by bola škoda, keby ste nevyužili dvojnásobnú šancu v rámci festivalu nizkych cien),

b) jeden výrobok predáva za mimoriadne nízku cenu, napr. Internationales Pelz-Festival bei C & A beginnt nächste Woche. (Medzinárodný festival predaja kožušín, ktorý organizuje C&A, sa začína na budúci týždeň).

2. festival ako základný komponent takého zloženého slova, ktorého určujúci komponent tvorí vlastné meno v tomto prípade označuje:

a) podujatie, ktoré sa uskutočnilo na počesť prominentného umelca, politika, napr.: *Das Programm des auf vier Tage berechneten studentischen Marcuse-Festivals war besonders interessant* (Program štvordňového Marcusovho študentského festivalu bol veľmi zaujímavý);

b) názov firemnej a politickej udalosti, ktorá je pomenovaná podľa významnej a vplyvnej osobnosti, napr. „*Porsche-Festival*“. *Wollek...hatte in dem „Porsche-Festival“ der großen Klasse keinen ernsthaften Konkurrenten. Es war ein Kohl-Festival* (preklad týchto viet do slovenčiny uvádzame v ďalšej časti textu).

Rozdiely v semémovom rozsahu slova *festival* sa ukazujú aj medzi angličtinou a slovenčinou. Okrem spoločného významu „*pravidelná prehliadka filmovej, hudobnej alebo žánrovo inak orientovanej umeleckej tvorby*“, sa v slovenčine slovom festival označovali „*pravidelné športové podujatia z obdobia socializmu*“, napr. *Aj poslednú Československú spartakiádu hodnotili naši zahraniční priatelia ako festival mladosti a porozumenia medzi ľuďmi rôznych generácií*.

Výsledky porovnávacej analýzy semémového rozsahu slova *festival* v nemčine a slovenčine ukazujú, že rozsah rozšírených významov v prijímajúcich jazykoch sa vždy nezohoduje. Rozšírené významy slova festival v nemčine a slovenčine sú vo vzťahu pri-
vatívnej opozície. Okrem spoločného rozšíreného významu (pravidelne opakujúce sa športové podujatia) vznikli v nemčine aj iné, vyššie uvedené rozšírené významy.

Ak je počet a obsah rozšírených významov anglicizmov v prijímajúcich jazykoch rovnaký, potom sú tieto významy vo vzťahu nulovej opozície, napríklad význam slova *der Start*, resp. štart – začiatok letu. Vzťah medzijazykovej významovej disjunkcie vzniká vtedy, ak sa vytvorili rozšírené významy lexém len v jednom z prijímajúcich jazykov. Napríklad lexéma *gangway* sa používa v nemčine aj v rozšírenom význame *schody k lietadlu*. V slovenčine sa tento anglicizmus vôbec nevy-skytuje. Sloveso *trampen* má v nemčine aj rozšírený význam „*kývnutím zastaviť auto, nechať sa odviezť kamkoľvek a takýmto spôsobom cestovať: cestovať autostopom, napr. do Paríža, po Európe*“ (Duden, 2001, s. 1593). V slovenčine sa sloveso *trampovať* v rozšírenom význame „*cestovať autostopom*“ nepoužíva.

V prijímajúcom jazyku, v ktorom absentuje rozšírený význam prevzatého slova (anglicizmu), je vhodné uplatniť metódu interlingválnej lexémovej substitúcie a nahradiť lexému východiskového jazyka lexémou cieľového jazyka. Uplatnenie tejto metódy síce predpokladá „*onomaziologické nazeranie na lexikálne javy, lenže v tomto prípade veličinou, na ktorú sa porovnávanie vzťahuje, je seméma istej lexémy východiskového jazyka. Jej uplatnenie je však späté so semaziologickou analýzou lexikálnych jednotiek v porovnávaných jazykoch, čiže s určením jej semémovej štruktúry a potom sémovej štruktúry jednotlivých semém.*“ (Dolník, 1993, s. 35). Táto metóda sa používa na uspokojenie komunikačných potrieb používateľov jazyka. Preto musia byť nové lexémy rovnako komunikačne funkčné ako substituované lexémy, v tomto prípade anglicizmy. Rozšírené významy slova *festival* v nemčine, ktoré v slovenčine chýbajú, sa musia nahradiť inými lexémami. Lexikálna substitúcia slova *festival* vo význame „*športové podujatie, politická udalosť atď., k úspechu ktorých najviac prispievajú konkrétne osobnosti*“, môže mať v slovenčine nasledujúcu realizáciu:

a) *Es war ein Kohl-Festival*; To bola *Kohl*ova akcia alebo To bolo *Kohl*ovo podujatie,

b) „*Porsche-Festival*“. Wollek...hatte in dem „*Porsche-Festival*“ der großen Klasse keinem ernsthaften Konkurrenten; *Prezentácia (podujatie) Porsche*. Wollek...nenašiel na veľkolepej prezentácii Porsche vážneho konkurenta.

Rozšírený význam niektorých anglicizmov sa môže vzťahovať na označenie niektorých segmentov (mimojazykových entít) reálií kultúry prijímajúcich jazykov, pričom tieto segmenty sú v anglofónnom prostredí neznáme. Tento sémantický jav si ukážeme na významoch slova **sandwich** v angličtine, nemčine a slovenčine.

angličtina:

1. ľahké jedlo, ktoré sa pripravuje tak, že medzi dva krajce chleba vložíme pokrmy ako mäso, syr alebo vajce, napr. šunkový, tuniakový, syrový sendvič, 2. koláč, ktorý pozostáva z dvoch vrstiev, medzi ktorými sa nachádza džem alebo krém (Macmillan English Dictionary, 2002, s. 1256);

nemčina:

1. dva rovnaké krajce chleba, medzi ktoré sa vkladajú rôzne pokrmy, napr. syr, paradajka, 2. zdvojený plagát, ktorý nosia niektoré osoby na hrudi a chrbte na propagáciu politických cieľov a produktov (Duden, 2001, s. 1346)

slovenčina:

1. druh ľahkého bieleho chleba valcovitého tvaru, 2. obložený chlebiček, 3. stavebný konštrukčný prvok zložený z viacerých platní, fólií a pod., najčastejšie s výplňou z tepelnoizolačného materiálu, 4. viacvrstvový obvodový plášť najčastejšie zložený z nosnej steny, tepelnej izolácie a povrchovej vrstvy (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 1096).

Za špecifické slovenské gastronomické reálie, ktoré sa označujú ako sandwich (sendvič), sa považujú: 1. druh ľahkého bieleho chleba valcovitého tvaru (veka), 2. obložený chlebiček. V gastronómii anglicky hovoriacich krajín je obložený chlebič, ktorý sa skladá len zo spodnej vrstvy chleba (pečiva), neznámy. Obyvatelia anglofónnych krajín nepoznajú ani druh ľahkého bieleho chleba valcovitého tvaru, ktorý sa označuje ako sandwich.

Za osobitný spôsob rozšírenia významu lexémy sa považuje jej metaforizácia. Metaforizácia vzniká navrstvovaním nových významov na predchádzajúce slová, t. j. sémantickým odvodzovaním (sémantickou deriváciou). Nový (druhotný) význam musí byť motivovaný prvotným významom. Ako príklad uvádzame anglicizmus, ktorý sa „metaforizoval“ až v slovenčine. Slovo *airbag* má význam „*automobilový vak, ktorý sa po nehode automobilu nafúkne, a tak chráni vodiča a spolujazdca*“ (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 40). Tento je základový vo vzťahu k významu *airbag* ako „vak“ tuku, ktorý sa usadzuje na bokoch ľudského tela. Druhotný význam slova *airbag* sa vyskytuje v hovorovom jazyku, v existujúcich slovenských slovníkoch sa neuvádza. Významy slova *airbag* potvrdzujú platnosť poznania, že pri polysémii musia byť významy späté tak so sémantickou deriváciou, ako aj spoločným komponentom. V prípade slova *airbag* je spoločným významovým komponentom „vak“. Renomované anglické slovníky uvádzajú slovo *airbag* iba v prvotnom význame „*bezpečnostná výbava v automobile, ktorá sa v prípade nehody naplní vzduchom, aby chránila ľudský život*“ (Macmillan, 2002, s. 31). Podobne v nemeckých slovníkoch sa vyskytuje *airbag* iba vo význame „*vzduchový vankúš v aute, ktorý sa automaticky nafúkne pri každom náraze, aby zachránil cestujúcich pred zraneniami*“ (Duden, 2001, s. 109). Prítomnosť metaforického významu v angličtine a nemčine sme konzultovali s anglicky a nemecky hovoriacimi lektormi. Žiaden z nich sa s metaforickým významom slova v ich jazykovej praxi nestretol. V procese významovej adaptácie anglicizmov v slovenčine sa v zriedkavých prípadoch utvára aj viacvýznamovosť spätá so všeobecnosťou slovotvorného základu. Tento typ viacvýznamovosti patrí k nederivačným vzťahom (kosémii), ktoré sú späté so slovotvornými procesmi a javmi (Dolník, 1993,

s. 82). Viacvýznamovosť späť so všeobecnosťou slovotvorného významu predstavuje taký sémantický vzťah medzi slovotvorným formantom a slovotvorným základom, ktorý pripúšťa niekoľko špecifikácií. Ako príklad uvádzame desubstantívne konateľské substantívum *sprejer*, ktoré má slovotvorný význam „osoba majúca istý vzťah k tomu, čo označuje základové substantívum“. Prvok „istý vzťah“ predstavuje možný zdroj viacvýznamovosti. Napríklad pri slove *sprejer* sa špecifikuje ako: 1. výrobca sprejov, 2. kto pomocou sprejov zhotovuje na stenách budov, na plotoch a podobne rozličné obrázky a nápisy (grafiti), 3. umelecký maliar alebo grafik využívajúci sprej ako prostriedok nanášania farieb (Šaling – Šalingová – Maniková, 2000, s. 1138). Na základe informácií z lexikografických prameňov konštatujeme, že v nemčine neexistuje v slove *der Sprayer* viacvýznamovosť tohto typu. *Sprayer* má význam: osoba, ktorá sprejuje a najmä zhotovuje grafiti (Duden, 2001, s. 1492). V angličtine, odkiaľ slovo *sprejer* pochádza, má viacvýznamovosť späť so všeobecnosťou slovotvorného základu v porovnaní so slovenčinou menší rozsah: 1. dóza, v ktorej sa nachádza tekutina na sprejovanie, 2. osoba, ktorá v rámci svojho povolania sprejuje predmety farbou alebo inou tekutinou (Macmillan, 2002, s. 1383).

Predchádzajúce príklady na rozšírenie významu niektorých anglicizmov v nemčine a slovenčine ukazujú, že prijímajúce jazyky, resp. ich používatelia nie sú len pasívnymi prijímateľmi anglicizmov. Spontánne (intuitívne) si vytvárajú sémantiku jednotlivých slov tak, aby uspokojili svoje komunikačné a iné subjektívne či objektívne potreby. Z porovnávania vybraných anglicizmov vyplýva, že rozšírenie ich významov v nemčine a v slovenčine je v mnohých prípadoch rozdielne.

4. Významové vzťahy medzi domácimi slovami a anglicizmami v slovenčine a v nemčine

Prevzaté anglicizmy vstupujú do významových vzťahov s domácimi (nemeckými, slovenskými) slovami. Máme na mysli najmä sémantické vzťahy čiastočnej synonymie a homonymie.

Čiastočná synonymia spája lexémy, ktoré majú zhodný základný pojmový obsah a líšia sa v okrajových pojmových, poprípade pragmatických sémach. Z hľadiska potreby používateľa jazyka vyjadriť okrajové pojmové alebo pragmatické sémy mimojazykovej entity nie je vzťah čiastočnej synonymie redundantný. Naopak, tento vzťah plní funkciu významovej diferenciacie pojmov a obohacuje každý jazyk.

V nemčine funguje ako čiastočne synonymný vzťah medzi slovami *Flughafen* a *Airport*. Pomenovanie *Airport* signalizuje, že ide o letisko väčšieho medzinárodného významu. Šaling – Šalingová – Maniková (2000) zaradili heslo *airport* do slovníka, avšak v slovenčine na rozdiel od nemčiny neexistuje medzi slovami *letisko* a *airport* vzťah tej istej čiastočnej synonymie. V bežnej jazykovej praxi sa sotva stretne s výpoveďou „odchádzame z viedenského, resp. pražského airportu“.

V slovenčine je vo vzťahu čiastočnej synonymie dvojica slov *negociovať* (*negociácie*) – *rokovať* (*rokovania*). Tieto sa navzájom odlišujú okrajovou pojmovou sémou „zahraničie“. Slovom *negociovať* sa označoval proces vyjednávania, ktorý prebiehal medzi Slovenskom a Európskou úniou, napr.: *Politici negociovali v Bruseli o podmienkach vstupu našej krajiny do EU v kapitole poľnohospodárstvo*. Vo vzťahu k domácej politickej scéne sa používajú výlučne domáce pomenovania *roko-ovať*, *rokovania*. Až budúca jazyková prax používateľov jazyka, ktorí budú opisovať a komentovať činnosť európskych inštitúcií, ukáže, či slová *negociovať*, *negociácie* zostanú naďalej súčasťou jazyka publicistiky, alebo sa z neho postupne vytratia. Na základe dlhodobjšieho sledovania spravodajských a publicistických relácií na nemeckých televíznych staniciach sme zistili, že nemčina anglicizmus *negotiation* nepoužíva.

Ďalšou dvojicou slov, ktoré sú navzájom v čiastočnom synonymickom vzťahu, je *mobil* a *bezšnúrový* telefón, resp. pseudoanglicizmus *Handy* a *schnurloses Telefon*. Napriek tomu, že obidve pomenovania označujú ten istý pojem – prístroj na telefonovanie bez pevného pripojenia – nie sú voľne zameniteľné. Tieto lexémy sa odlišujú navzájom pojmovou sémou „rozdielna rozľahlosť priestoru, v rámci ktorého možno prijímať signál“. Efektívne používanie (prijímanie signálu) prostredníctvom *mobily* (po nemecky *Handy*) sa viaže na takmer neobmedzený priestor, používanie bezšnúrového telefónu sa viaže na ohraničený priestor, spravidla na interiér domu (bytu) a jeho blízky exteriér.

Lexikálna medzijazyková homonymia, ktorá sa vyskytuje v nepríbuzných jazykoch pri preberaní cudzích slov, sa v niektorých prípadoch viaže s vnútrojazykovou homonymiou. Tento typ homonymnej väzby vzniká aj vtedy, keď anglicizmy v nemčine alebo v slovenčine vstupujú do homonymných vzťahov s domácimi homonymami. Univerbizovaný tvar pomenovania *second hand* – *sekáč* (používa sa v hovorovom jazyku) vytvára homonymné vzťahy s domácim homonymom *sekáč*, ktoré sa používa vo významoch: 1. nástroj na sekanie, 2. osoba, ktorá niečo seká (Kačala a kol., 1997, s. 631), 3. hov. osoba, ktorej pristane nejaké oblečenie. Ostatný význam sa neuvádza ani v Homonymickom slovníku (Ivanová-Šalingová, 1997). Tento homonymný vzťah sa označuje ako *koincidencia*, t. j. formálne zjednocovanie domáceho a prevzatého slova.

Anglicizmus *star* vstupuje v nemčine do homonymných vzťahov s domácimi homonymnými slovami *Star*: 1. ochorenie očnej šošovky, 2. väčší spevavý vták s trblietavým, čiernym perím, krátkym hrdlom a špicatým zobákom (Duden, 2001, s. 1506).

Ďalší typ medzijazykovej homonymie sa zakladá na tom, že prijímajúci jazyk preberá hotové homonymné anglicizmy. Nemčina a slovenčina prevzali homonymum *manager* vo význame: 1. súčasť programového vybavenia počítača, určená na

správu rozličných systémových zdrojov (napr. súborov, pamätí apod.), 2. osoba, ktorá niečo riadi, spravuje. Tento vzťah sa označuje aj ako prevzatie cudzích slov s rovnakou formou (Horecký – Buzássyová – Bosák, 1989, s. 338).

Špecifický prípadom homonymie je *homofónia*. Podobne ako homonymia aj homofónia má popri vnútrojazykovej platnosti, napr. malen – mahlen aj medzijazykovú platnosť. Podnet na krátku zmienku o medzijazykovej homonymii nám vnuklo pomenovanie zimného strediska *PARK SNOW* na Donovaloch. U toho, kto nevidel grafickú podobu pomenovania, poprípade nevie po anglicky, evokuje toto pomenovanie predstavy, ktoré sa viažu na sen – *PARK SNOV*. Sen má okrem denotačného významu – predstavy a deje prežité v spánku – aj implikačný (asociačný) význam. Implikácia slova sen sa u väčšiny ľudí spája s túžbou, želaním dosiahnuť cieľ, ktorý nám prinesie pocit vnútorného uspokojenia, radosti, uznania ľuďmi, ktorí nás obklopujú. Anglické pomenovanie zimného strediska má presvedčiť potenciálnych domácich návštevníkov, že Donovaly majú v oblasti poskytovania služieb porovnateľnú úroveň s alpskými a inými zahraničnými zimnými strediskami. Takto nám vysvetlili motiváciu pomenovania aj zamestnanci tohto strediska. V slovenčine vystupujú ako *homofóna* aj graficky neadaptované slovo *rock* – *typ hudby* a *rok* – *ročné obdobie*. Protipólom medzijazykovej homofónie v slovenčine je medzijazyková homografia, napr. *chatovať* – *tráviť voľný čas na chate* – a *chatovať* – *debatovať, rozprávať cez internet*.

Prevzaté slová (anglicizmy) obohacujú prijímajúci jazyk aj preto, lebo vytvárajú nové synonymické a homonymické významové vzťahy s domácimi slovami, poprípade posilňujú už jestvujúce významové vzťahy, ktoré existujú medzi domácimi slovami v prijímajúcich jazykoch. Predpokladáme, že okrem predtým uvedených slov existujú aj iné anglicizmy, ktoré sa podieľajú na upevňovaní synonymických a homonymných vzťahov medzi nimi a domácimi slovami.

5. Význam anglicizmov a iných slov cudzieho pôvodu v nemčine a slovenčine z pohľadu prototypovej teórie

Prototypová teória lexikálneho významu sa rozvíja ako alternatívna ku klasickej aristotelovskej teórii nevyhnutých a dostačujúcich podmienok (NDP). Aristotelovská teória je založená na poznatku o podstatných príznakoch, ktoré integrujú príslušné entity do spoločnej triedy (Dolník, 1999). Prototypová teória vznikla ako reakcia na poznanie, že existujú lexikálne jednotky, ktorých význam nemožno vysvetliť na základe aristotelovského modelu definičných vlastností. Konfrontácia z pozície prototypovej teórie lexikálneho významu poskytuje údaje o odlišnej hierarchizácii denotatív v príslušnej designácii, z čoho vyplýva rozdiel v komponentovej skladbe porovnávaných výrazov. Prototypový prístup k lexikálnemu významu poukazuje na nerovnakú dôležitosť príznakov, pomocou ktorých sa zaraďujú exempláre do ka-

tegorie (Dolník, 1993). Benkovičová konštatuje, že „*prirodzené potenciálne zdroje medzijazykovej diferenciacie prototypových významov sú v kultúrnych (v najširšom zmysle) podmienkach existencie jazykových spoločenstiev*“ (1993, s. 67). Podľa Lutzeiera (1985) sa môže na niektoré lexikálne výrazy viazať niekoľko prototypov (stereotypov), ktoré závisia o. i. od hodnotiacich reakcií nositeľa jazyka, od stavu jeho znalostí o denotáte, od jazykových predsudkov nositeľa jazyka. Hodnotiace reakcie nositeľa jazyka a jeho „intelektuálno-emocionálna výbava“ sú podmienené spoločenským (v širšom slova zmysle kultúrnym) prostredím, ktoré na respondenta vplýva. Spoločenské prostredie je relevantnou zložkou, ktorá sa podieľa na vytváraní prototypovej sémantiky individua aj celého jazykového spoločenstva.

Na významoch slov *konfident*, *bingo* a *loby* si ukážeme použitie prototypového prístupu k lexikálnemu významu.

konfident

nemčina:

1. zastar. dôverník, priateľ, 2. rak. sliedič, vyzvedač, hovor. špicel' (Duden, 2001, s. 933);

slovenčina:

tajný dôverník, informátor polície; udavač (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 650).

Z porovnania vyššie uvedenej významovej štruktúry slova *konfident* v slovenčine, nemčine a „rakúskej nemčine“ vyplýva, že prototypový exemplár slova *konfident* v slovenčine a v „rakúskej nemčine“ je determinovaný určitými historickými a politickými okolnosťami.

Benkovičovej (1993) a Lutzeierove (1985) predstavy o prototypu nachádzajú uplatnenie aj v lexikografickom vymedzení významu slova **bingo** v nemčine. Podľa Dudena (2001, s. 292) má podstatné meno *das Bingo* význam „*anglická hazardná hra, ktorá sa podobá hre Lotto*“. Podľa Šaling – Šalingová – Maníková (2000, s. 169) označuje substantívum *bingo* „*druh číselnej hry, pri ktorej na vopred zakúpený lístok s radom čísel vyhráva ten, kto vyvolané čísla (na svetelnej tabuli) má na svojom lístku*“. V nemeckom výklade významu slova sa uvádza *Lotto* ako prototypový exemplár kategórie peňažných (hazardných) hier. Tento je podľa Dudena (2001) etnokultúrnou prioritou v nemecky hovoriacich krajinách. V slovenskom lexikografickom výklade významu slova *bingo* nie je podobná etnokultúrna priorita ako prototypový exemplár explicitne vyjadrená (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000).

Aj na význame substantíva **loby** možno ukázať, že jednotlivé jazykové a kultúrne spoločenstvá preferujú rozdielne prototypové exempláre kategórie *loby*.

angličtina:

skupina lobistov, ktorí reprezentujú určité záujmy, napr. ropná loby (Webster's New World Dictionary, 1988, s. 792 – 793);

nemčina:

záujmová skupina, ktorá sa pokúša ovplyvňovať vo foyeri budov britského a amerického parlamentu rozhodnutia poslancov (Duden, 2001, s. 1025),

slovenčina:

vplyvná (nátlaková) skupina osôb alebo subjektov najmä v politike (Šaling – Šalingová – Maníková, 2000, s. 723).

V angličtine vystupuje v role prototypového exemplára ropná loby, v slovenčine politická loby. Duden (2001) neuvádza prototypový exemplár tejto kategórie.

Výsledky nižšie uvedeného orientačného (nereprezentatívneho) prieskumu signalizujú, že rozdielne prototypové (implikačné) komponenty významu slova sú tak medzi slovenským a nemeckým jazykovým a etnokultúrnym spoločenstvom, ako aj vo vnútri týchto spoločenstiev. Viac ako 50 percent „našincov“ vo veku od 19 do 25 rokov spája správanie loby, resp. lobistov s nepoctivosťou, nekalosťou a korupciou. Zo 44 oslovených respondentov – poslucháčov FiF UMB nepoznalo denotačný význam slova loby 16 respondentov. Zo zvyšných 28 respondentov, ktorí denotačný význam poznali, považuje 6 respondentov správanie a konanie loby za zákonné a v súlade so zákonom, 15 respondentov spája správanie lobistov s nepoctivosťou, nekalosťou a korupciou, 7 respondentov sa nevyjadrilo. V nemeckom jazykovom a spoločenskom prostredí viac ako 65 percent (okrem bývalej NDR) respondentov v tom istom veku považuje správanie lobby za také, ktoré je v súlade so zákonom. V tomto kontexte považujeme za potrebné pripomenúť, že v Nemecku existuje niekoľko rokov Zákon o lobizme. Zo 44 náhodne oslovených respondentov – poslucháčov gymnázií a vysokých škôl v Mannheime bol pojem loby neznámy pre 12 študentov. Zo zvyšných 32 respondentov hodnotili správanie a postupy loby nasledovne: 20 ako zákonné, 9 ako protizákonné, ostatní 3 sa nevyjadrili. Rozdiely v implikačnom význame loby (zákonnosť verzus nezákonnosť) vyplývajú z odlišných princípov politickej kultúry a odlišných hodnôt, ktoré sa zdôrazňovali (favorizovali) v minulosti v Česko-Slovensku (na Slovensku) a v nemecky hovoriacich krajinách.

Prototypová variabilita sa vzťahuje na mnohé anglicizmy (najmä propriá) pomenúvajúce mimojazykové skutočnosti, ktoré súvisia s historickými a politickými realiami anglicky hovoriacich krajín, napr. CIA, FBI, US-Navy, atď. Rozdielnosť implikačných významov týchto pojmov vyplýva z ich navzájom odlišnej vecnej (politickej, ideologickej) interpretácie zo strany používateľov jazyka. Napríklad pomenovanie CIA môže implikovať: 1. Ústrednú spravodajskú službu, ktorá *obhajuje a presadzuje demokratické záujmy USA v zahraničí* 2. Ústrednú spravodajskú službu, ktorá *odstraňuje politické systémy a režimy, ktoré sa nechcú podriaďovať americkým záujmom*.

Na vytváraní prototypovej sémantiky niektorých slov (dokonca aj takých, ktoré zodpovedajú modelu NDP) v rámci istého jazykového spoločenstva sa môžu podie-

Ľať klimatické podmienky. Toto tvrdenie možno dokázať na kategórii *zima* (*winter*). Uvedomujeme si, že toto slovo, resp. tieto slová nemajú nič spoločné s anglicizmami ani s inými slovami cudzieho pôvodu v nemčine a v slovenčine. Významovo sa však viaže na reálie anglicky a nemecky hovoriacich krajín i na reálie Slovenska. Rozdielne prototypové (implikačné) významy, ktoré pripisuje tomuto slovu jazykové spoločenstvo v oblasti Londýna, južného Anglicka na jednej strane a nositelia jazyka v nemecky hovoriacich krajinách, resp. na Slovensku na strane druhej, sú podmienené klimatickými podmienkami v týchto krajinách. V nemecky hovoriacich krajinách a na Slovensku patria k prototypovým exemplárom vlastnosti „teploty pod bodom mrazu“, „sneženie“, „lavíny“, „fujavice“. Za neprototypové exempláre sa považujú „teplota nad nulou“ a „dážď“. V Londýne a južnom Anglicku je to presne naopak.

Z predchádzajúcich informácií možno vydedukovať, že prototypové významy slov informujú o videní sveta, kultúre, hodnotách a postojoch nositeľov jazyka a jazykových spoločenstiev, do ktorých sú začlenení. Napriek tomu sa uvádzajú prototypové významy slov v nemeckých a slovenských slovníkoch iba zriedkavo. Tento stav signalizuje akútnu absenciu nepuristických slovníkov, ktoré charakterizuje SticKel nasledovne: „*Nepuristické slovníky cudzích slov neuchopujú „jazykovú skutočnosť“ v objektivistickom, empirickom a pozitivistickom zmysle, pretože každé individuum má vlastnú „jazykovú skutočnosť“ ...Všetky lexikografické metódy, ktoré sa používajú, nedokážu preniesť jazykovú skutočnosť do slovníkov*“ (2002, s. 59). Uvedomujeme si, že analýza vzťahu medzi prototypovou koncepciou lexikálneho významu a lexikografickými metódami je naozaj potrebná. Bez nej je sotva možné aplikovať najnovšie poznatky z prototypovej sémantiky do lexikografie. Tento odsek sme napísali s úmyslom oživiť diskusiu k tejto téme.

V závere dospievame k poznaniu, že interlingválna aplikácia prototypovej koncepcie lexikálneho významu umožňuje opísať a vysvetliť zhody a rozdiely v uchopovaní mimojazykovej skutočnosti predstaviteľmi jednotlivých jazykových spoločenstiev.

Zhrnutie:

Pri porovnávaní sémantickej adaptácie nami vybraných anglicizmov v nemčine a v slovenčine sme metodologicky vychádzali z klasifikačnej a prototypovej koncepcie lexikálneho významu. Výsledky nášho porovnávania nemajú všeobecnejšiu platnosť, pretože sa vzťahujú z hľadiska rozsahu skúmaného materiálu iba na obmedzený počet slov. Z pohľadu klasifikačnej koncepcie lexikálneho významu sa najviac z vybraných anglicizmov adaptuje v oboch jazykoch v zúženom významovom rozsahu, ostatné v pôvodnom alebo rozšírenom rozsahu. Rozsah významovej adaptácie týchto slov určujú komunikačné potreby používateľov jazyka. Niektoré

ré anglicizmy označujú v prijímajúcich jazykoch mimojazykové entity, ktoré sú v anglofónnych krajinách neznáme. Prijímanie a následná adaptácia anglicizmov posilňuje už jestvujúce vnútrojazykové významové vzťahy alebo vytvára tieto vzťahy v prijímajúcich jazykoch, napr. vzťah synonymie a homonymie medzi konkrétnymi lexémami. Ovplyvňovanie vnútrojazykových významových vzťahov (najmä homonymie) anglicizmami sa prejavuje viac v slovenčine ako v nemčine. Tento rozdiel zapríčiňuje principiálne odlišná grafická adaptácia anglicizmov v obidvoch jazykoch. V niektorých prípadoch má medzijazyková homonymia pragmatickú úlohu (PARK SNOW a PARK SNOV).

Z hľadiska prototypovej koncepcie lexikálneho významu sme zistili, že prototypové významové komponenty pri tých istých porovnávaných slovách v nemčine a slovenčine sa navzájom buď zhodujú, alebo odlišujú. Interlingválna aplikácia prototypovej koncepcie lexikálneho významu umožňuje opísať a vysvetliť zhody i rozdiely v uchopovaní mimojazykovej skutočnosti predstaviteľmi jednotlivých jazykových spoločností. Hoci prototypové významy slov informujú o videní sveta, o kultúre, hodnotách a postojoch nositeľov jazyka a jazykových spoločností, do ktorých patria, uvádzajú sa tieto významy slov v nemeckých a slovenských slovníkoch iba zriedkavo. Preto je analýza vzťahu medzi prototypovou koncepciou lexikálneho významu a lexikografickými metódami nanajvyš naliehavá. Bez nej je sotva možné aplikovať najnovšie poznatky z prototypovej sémantiky do lexikografie.

Literatúra

- BENKOVIČOVÁ, Jana: *Lexikálna polysémia v aspekte medzijazykových vzťahov*. In: DOLNÍK, J., BENKOVIČOVÁ, J. – JAROŠOVÁ, A: *Porovnávací opis lexikálnej zásoby*. Bratislava: VEDA, 1993. s. 76 – 89.
- CARSTENSEN, Broder: *Englische Einflüsse auf die deutsche Sprache nach 1945*. Beiheft zum Jahrbuch für Amerikastudien 13. Heidelberg, 1965.
- CARSTENSEN, Broder: *Das Genus englischer Fremd- und Lehnwörter im Deutschen*. In: Viereck, W.: *Studien zum Einfluß der englischen Sprache auf das Deutsche*. Tübingen: Narr, 1980, s. 25 – 36.
- CARSTENSEN, Broder, BUSSE, Ulrich: *Anglizismen-Wörterbuch. Der Einfluß des Englischen auf den deutschen Wortschatz nach 1945*. 3 Bde. Band 1, A-E. Berlin: Walter de Gruyter, 1993.
- CARSTENSEN, Broder, BUSSE, Ulrich: *Anglizismen-Wörterbuch. Der Einfluß des Englischen auf den deutschen Wortschatz nach 1945*. 3 Bde. Band 2, F-O. Berlin: Walter de Gruyter, 1994.
- CARSTENSEN, Broder, BUSSE, Ulrich: *Anglizismen-Wörterbuch. Der Einfluß des Englischen auf den deutschen Wortschatz nach 1945*. 3 Bde. Band 3, P-Z. Berlin: Walter de Gruyter, 1995.
- DOBRÍK, Zdenko: O adaptácii internacionalizmu v nemčine a slovenčine. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. PHILOLOGICA LVI. Bratislava 2003, s. 133 – 145.
- DOLNÍK, Juraj – BENKOVIČOVÁ, Jana – JAROŠOVÁ, Alexandra: *Porovnávací opis lexikálnej zásoby*. Bratislava: VEDA, 1993.
- DOLNÍK, Juraj: *Mnohovýznamovosť a sémantické odvodzovanie*. In: *Kultúra slova*, 23, 1989, s. 321 – 328.
- DOLNÍK, Juraj – MLACEK, Jozef – ŽIGO, Pavol: *Princípy jazyka*. Bratislava: STIMUL, 2003.
- DOLNÍK, Juraj: *Základy jazykovedy*. Bratislava: STIMUL, 1999.

- DOLNÍK, Juraj: *Lexikológia*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2003.
- DUDEN: *Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: DUDENVERLAG, 2001.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: VEDA, 1989.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária: Homonymický slovník. Veľký Šariš: SAMO, 1997.
- KAČALA, Ján. a kol.: *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: VEDA, 1997.
- LUTZEIER, Peter, Rolf: *Linguistische Semantik*. München: Niemeyer Verlag, 1995.
- MACMILLAN: *English Dictionary for Advanced Learners*. Oxford: International Student Edition, 2002.
- PASSWORD. *Anglický výkladový slovník so slovenskými ekvivalentami*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993.
- STICKEL, Gerhard: *Neues und Fremdes im deutschen Wortschatz*. Berlin: Walter de Gruyter, 2001.
- ŠALING, Samo – ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Veľký slovník cudzích slov*. Veľký Šariš: SAMO, 2000.
- WEBSTER'S NEW WORLD DICTIONARY, 1988.

Práca vznikla na Filologickej fakulte UMB v Banskej Bystrici v rámci grantovej úlohy VEGA č. 1/2239/05 Nemecko-slovenské jazykové a literárne kontrasty a afinity z pohľadu slovenskej apercepcie.

Marián Sloboda

OD ASPEKTOV BILINGVÁLNEJ KOMUNIKÁCIE K JAZYKOVEJ ASIMILÁCII A RETENCIÍ: PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA SLOVENSKEJ RODINY V ČESKU

SLOBODA, M.: From aspects of bilingual communication to linguistic assimilation and retention: A case study of a Slovak family in Czechia. *Slovenská reč*, 70, 2005, No 6, pp. 338 – 354. (Bratislava)

The paper focuses on one interaction event in a Slovak family in Czechia, which opens up for a close and detailed analysis of language alternation in the family. The methods used are that of Conversation Analysis and interpretive sociolinguistics, but the recording and its transcript undergo analytic “recycling” through additional research strategies. The analysis shows how language choices depend on the *combination* of local organization of conversation and the social action performed by interlocutors. Drawing on these conversational “micro” and several relevant “macro” phenomena, the paper outlines possible perspectives of language maintenance and shift in the family.

Dodnes¹ sa o vzájomnej jazykovej zrozumiteľnosti slovenčiny a češtiny všeobecne predpokladá, že pre dospelých Slovákov a Čechov (na rozdiel od detí) je jazyk toho druhého národa zrozumiteľný, čiže sa očakáva, že dospelí českí hovoriaci bez väčších problémov rozumejú slovenským jazykovým prejavom. Napriek tomuto rozšírenému predpokladu sa stáva, že veľa Slovákov žijúcich v českom prostredí sa naučí (resp. doučí) hovoriť a písať po česky a češtinu aj bežne používa. Aj mnohí Slováci, ktorí sa v českom prostredí pohybujú len krátko, nadobúdajú na základe skúsenosti s kontaktom s češtinou citlivosť k diferencným jazykovým prvkom a v priebehu rozhovorov s českými hovoriacimi, najmä na verejných miestach (v obchodoch a na úradoch), nahrádzajú diferencné slová českými, o. i. aj preto, aby komunikácia prebiehala bez porúch (túto prax dokladá podrobne Ivaňová, 2002; porov. Sloboda, 2004c, 2004d).

Nadobudnutie praktickej (aktívnej) znalosti češtiny u Slovákov žijúcich v Česku sa nemotivuje len snahami predchádzať prípadným poruchám v komunikácii – semikomunikácii². Pri výbere jazyka v interakciách medzi českými Slovákami a Čechmi totiž nehrá vzájomná (ne)zrozumiteľnosť slovenčiny a češtiny až takú dôležitú úlohu. Pre Slováka žijúceho v Česku, ktorý vie pomerne dobre aj po česky, by

¹ Tento text vychádza z príspevkov, ktoré som v rokoch 2002 – 2005 predniesol na XII. kolokviu mladých jazykovedcov, konferencii Slovenčina v menšinovom prostredí (Sloboda, 2004b), 7. pracovnej konferencii sociologického združenia Biograf a konferencii k 10. výročiu založenia slovakistiky na FF UK v Prahe. Ďakujem všetkým kolegom, ktorí k týmto textom prispeli inšpirujúcou poznámkou, Mire Nábělkovej a Jiřímu Nekvapilovi za pripomienky k predchádzajúcim verziám tohto článku a svojim respondentom. Zodpovednosť za jeho obsahové nedostatky však, samozrejme, nesiem sám.

² O semikomunikácii pozri Haugen (1972/1966), Budovičová (1987), porov. v prehľade Sloboda (2004d).

totiž použitie slovenčiny v jeho prípade mohlo znamenať neústretnosť voči českému komunikačnému partnerovi, snahu odlíšiť sa, „etnocentrizmus“ (Vrbová, 1993, s. 18) a pod. Ďalšou okolnosťou je to, že sa v českom prostredí slovenčina bežne nevníma ako komplementárny štýl, ktorý by sa spájal s ustanovenými sociálnymi rozdielmi, s výnimkou rozdielu v etnicite/pôvode, resp. podľa Vrbovej (1993) mieste bydliska. Inými slovami, zdá sa, že českí hovoriaci neprisudzujú slovenčinu nejakej sociálnej skupine patriacej integrálne do českej spoločnosti (napr. všeobecne lekárom, robotníkom, hoci práve medzi nimi je v Česku veľa Slovákov). Ani pozitívne nehodnotia jej vhodnosť na komunikáciu v nejakej situácii každodenného života českej spoločnosti (napr. všeobecne pri kultúrnych akciách, bohoslužbách atď.). Pozitívne hodnotia zväčša len jej zvukovú podobu (Sloboda, 2004c), čo však nestačí na to, aby sa používala v rámci českého prostredia normatívne. Nazdávam sa, že práve tieto dve okolnosti výrazne podporujú to, že Slováci žijúci v Česku vymieňajú slovenčinu za češtinu, že teda dochádza k jazykovej asimilácii.

K tomu možno prirátat' aj faktor vitality slovenčiny, tak ako ju vnímajú jej hovoriaci. Slovensko zrejme nevystupuje vo vnímaní zahraničných Slovákov ako krajina ekonomicky, politicky a kultúrne silná natoľko, aby im poskytovala dostatočne silnú motiváciu udržiavať si slovenčinu. Stáva sa aj to, že niektorí Slováci zo Slovenska reagujú na zahraničných Slovákov ako na neplnohodnotných Slovákov (podrobnejšie Sloboda, 2004a, 2004b), napr. keď Slováci zo Slovenska vychádzajú z predstavy, že Slovákom je iba ten, kto pozná realie Slovenska tak dobre ako oni. Častým objektom komentárov býva aj český „prízvuk“ v slovenčine u Slovákov v Česku alebo ich prax striedania jazykov (porov. Nábělková – Sloboda, 2005). Taktéto reakcie môžu pôsobiť deklasujúco alebo vylučujúco, hoci tak neboli myslené.³ Tí Slováci v Česku, ktorí v Slovensku a Slovákoch zo Slovenska necítia oporu pre svoj (ich) jazyk, prichádzajú o motiváciu ho používať.

Na jednej strane teda sú okolnosti podporujúce asimiláciu, na druhej strane však niektorí Slováci v Česku pri slovenčine ostávajú – dochádza k jazykovej retencii (udržiavaniu pôvodného jazyka). Jazykové správanie Slovákov v Česku je rôznorodé (Schulzová, 1997, napr. odlišuje jazykové správanie Slovákov na Ostravsku a v Prahe). Rôznorodosť jazykového správania je umožnená zrejme predovšetkým tým, že sociálne tlaky, ktoré obmedzujú používanie slovenčiny, nie sú v českom prostredí silné; slovenčina je široko zrozumiteľná a nie je stigmatizovaná (ako sa zdá byť ruština a rómčina). Popri tom významnú úlohu v retencii slovenčiny zohráva susedstvo Slovenska a Česka a priestupnosť hraníc, pretože táto okolnosť napomáha udržiavať kontakty s príbuznými a známymi na Sloven-

³ Ide o pomerne rozšírený jav, ktorý sa netýka iba vzťahu medzi Slovákami zo Slovenska a Slovákami z Česka: o podobných skúsenostiach hovoria napr. aj niektorí Slováci z Chorvátska (pozri Sloboda, 2004a) alebo „austrálski Gréci“ (Papademetre, 1994).

sku. Tieto kontakty sú jednak príležitosťou používať slovenčinu, jednak môžu motivovať jazykovú retenciu.

V tomto príspevku sa budem zaoberať faktormi, ktoré takisto ako jazyková a teritoriálna blízkosť, sociálna indexácia a vnímaná vitalita slovenčiny zohrávajú svoju úlohu v jazykovej asimilácii a retencii u Slovákov v Česku. Zameriam sa možno netradične na to, ako sa vytvárajú a odrážajú v konkrétnych rečových interakciách u konkrétnej skupiny ľudí.

Výskum slovensko-českých rečových interakcií

Slovensko-české jazykové vzťahy (štruktúrne aj statusové) sú dodnes pomerne častými témami jazykovedných štúdií v Česku aj na Slovensku (na ich výpočet by sme potrebovali väčší priestor). Napriek tomu stále existujú v lingvistickom výskume slovensko-českej problematiky biele miesta. Napríklad sa doteraz nevenovalo veľa pozornosti konkrétnym rečovým interakciám medzi slovenskými a českými hovoriacimi. Záujem o ne však možno nájsť už v polovici 70. rokov u Karla Hausenblasa (1975): „Vztah mezi češtinou a slovenštinou je záhodno zkoumat nejen z hlediska systémů obou jazyků, nýbrž i z hlediska aktuální jazykové komunikace v nejrůznějších oblastech. Tak říkajíc před našima očima probíhá proces, v němž se oba naše jazyky stýkají, střídají a kombinují.“

K veľkým zmenám v tomto smere však zrejme nedošlo ani po roku 1975, keď Hausenblas publikoval svoj článok. Významnejšie práce o „aktuálnej jazykovej komunikácii“, ako sa zdá, zatiaľ neexistujú, keďže bádatelia sa zatiaľ nepúšťali do hlbšej analýzy konkrétnych slovensko-českých rečových interakcií. K tejto situácii prispeli rozličné faktory a medzi nimi aj to, že súčasní českí lingvisti zrejme nie sú schopní dostatočne spoľahlivo analyzovať slovensko-české interakcie, pretože nemajú potrebnú znalosť slovenčiny,⁴ a podobne slovenským lingvistom zrejme chýba potrebná znalosť češtiny. Tento príspevok by mal zdôrazniť potrebu výskumu konkrétnych slovensko-českých interakcií a naznačiť spôsob, ako budovať teóriu na výrazne empirickom základe. Poukážem najmä na niektoré aspekty jazykovej interakcie medzi bilingválnymi Slovákami v Česku s ohľadom na procesy jazykovej asimilácie a retencie.

Skupiny produkčných slovensko-českých bilingvistov a respondentí

Čo sa týka skupín produkčných (aktívnych) česko-slovenských bilingvistov, v polovici 80. rokov Ivo Vasiljev (1988, s. 102) napísal: „Jedinou sociálnu skupinou, pro kterou je charakteristický aktivní česko-slovenský anebo spíše slovensko-český

⁴ Hoffmannová a Müllerová (1993) vo svojej analýze prehovorov Slovákov žijúcich v Česku napr. nepovažujú slovo *zase* za slovenské (s. 315), konštrukciu vo vete *já si jich večer namočím* považujú za odlišnú od češtiny, avšak ide o to, že konštrukcia je rovnaká, akuzatívna, a rozdielny je tvar akuzatívu (čes. *je* – slov. *ich*) (s. 316), atď.

bilingvizmus, je ta časť slovenskej inteligencie, ktorá zejména v meziválečné dobe studovala na vysokých školách v českých zemích. V českém prostředí tato skupina nemá obdobu. S vybudovaním slovenského národného školství se studium Slováků na vysokých školách v českých zemích stává stále méně častým. Zdá se, že tato skupina slovenskej inteligencie se v súčasnej dobe téměř nereprodukuje“.

V ostatnom desaťročí sa skupina tohto typu opäť začala reprodukovat' (pozri tabuľku 1) a stáva sa pre profesionálnych výskumníkov a študentov jazykovedy, ale aj iných sociálnych vied, zaujímavou (porov. napr. Čaněk, 2003; Ivaňová, 2002; Marošiová – Gyárfášová – Velšic, 2000).

Tabuľka 1: Počet občanov SR študujúcich na vysokých školách v ČR

1997/ 1998	1998/ 1999	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004
951	1150	1771	3501	4918	6660	7437

Zdroje: *Statistická...* (1998, tab. F 2.6; 1999 a 2000, tab. F 2.5; 2001 a 2004, tab. F 2.3), za údaje za roky 2001/02 a 2002/03, ktoré pochádzajú priamo z Ústavu pro informace ve vzdělávání, vďačím M. Čaněkovi. Pozn.: Medzi občanmi SR sú aj slovenskí Maďari, Rusíni, popr. ďalší.

V tomto príspevku sa však zameriam na skupinu iného typu, ktorému sa toľko pozornosti nevenovalo – slovenskú rodinu v Česku, konkrétne v Prahe. Vybraté aspekty rečovej interakcie medzi členmi rodiny budem prezentovať na úryvkoch z transkriptu zvukovej nahrávky. Nahrávka (z roku 2002) zachytáva 14 minút rozhovoru medzi príslušníkmi troch generácií jednej rodiny; ide o starú mamu, matku, staršieho vnuka, mladšieho vnuka a vnučku. Zastúpenie niekoľkých generácií dáva možnosť zistiť rozdiely medzi nimi, hoci synchronne medzigeneračné rozdiely nemusia jazykovú retenciu alebo asimiláciu indikovať jednoznačne, t. j. ak v určitej skupine mladšia generácia už aktívne nepoužíva jazyk svojich rodičov a prarodičov, nemusí to automaticky znamenať, že tento jazyk v danej skupine odumrie. Mladšia generácia sa môže po rokoch za určitých podmienok k tomuto jazyku vrátiť a začať ho používať (porov. príklad u Neldeho a Webera, 2002).

Teoretické a analytické východisko

Pri analýze bilingválnych rozhovorov je otázkou, ktoré výrazy priradujú ich účastníci k jednému jazyku a ktoré k druhému, t. j. čo je z hľadiska účastníkov rozdielne, a môže teda vykonávať nejaké interakčné funkcie. Pri identifikácii jazyka sa výskumník síce môže oprieť o niektoré vlastnosti prehovoru (porov. Auer, 1999), ale identifikácia napriek tomu nie je ľahká. V prípade analyzovanej nahrávky som ako výskumník mal výhodu, že som sa mohol oprieť o svoju znalosť jazykového vedomia

účastníkov rozhovoru – sám som jedným z nich – a tak posúdiť, čo je v prehovore pre nich slovenské a čo české. Svoju znalosť som podrobneboval kritickej reflexii a k časti analýzy som prizval aj ďalšiu účastníčku. Na analýzu materiálu som zvolil kvalitatívny prístup s kvantifikáciami (Silverman, 2001). Najskôr bola aplikovaná etnometodologická konverzačná analýza (napr. ten Have, 1999; Psathas, 1995; v češtine Nekvapil, 1999/2000), ktorá sa ako prístup uplatňuje aj vo výskume bilingvizmu (Auer, 1984, 1995, 1998; Li, 2002). Potom sa uplatnil širší interpretačný prístup k materiálu (porov. Nekvapil, 2000) s tým, že niektoré poznatky získané na základe neho sa kvantifikovali.

Základným teoretickým predpokladom v tejto štúdii je, že sociálny život sa odohráva v konkrétnych interakciách, a hoci sa javia ako chaotické a neusporiadané, musia prebiehať podľa nejakého vnútorného poriadku, ktorý by sociálnym aktérom umožňoval orientovať sa v spoločnosti, existovať v nej. Tento poriadok (aspoň jeho základná úroveň) teda musí byť pozorovateľný i v takom krátkom výseku konkrétnej rečovej interakcie, ako je 14-minútový rozhovor. Domnievam sa, že už v ňom možno zistiť – aspoň v náznakoch – aj mieru normatívnosti javov podporujúcich jazykovú asimiláciu alebo retenciu. Pre plnší obraz o skúmanom jave však bolo nevyhnutné následne zapojiť aj ďalšie zdroje údajov.

Situačné aspekty 1: organizácia rozhovoru a sociálne úkony

Jedným zo situačných (mikrosociálnych) aspektov používania jazykov v bilíngválnych rozhovoroch je štruktúrne usporiadanie rozhovorov, ich organizácia. Tento aspekt je pre používanie jazyka podstatný, nemožno však jeho význam zistiť z dotazníkov, často používaných na výskum slovensko-českých jazykových tém.

Predbežnou analýzou celého rozhovoru som zistil, že vnučka (zameriame sa tu na ňu) často používa slovenčinu, keď: odpovedá na slovenské repliky, iniciuje opravy predchádzajúcej slovenskej repliky a dopĺňa slovenskú repliku iného hovoriaceho. Tieto výskyty, fakticky štruktúrne pozície, pomenujem súhrnne ako „responzie“. Responzie (responses, backchannels) sa v konverzačnej analýze často chápu ako konverzačné objekty, ktoré signalizujú, že úsek reči hovoriaceho bol recipientom tej reči zaregistrovaný. Recipient sa zvyčajne nesnaží prerušiť nimi reč hovoriaceho, dopĺňa druhého hovoriaceho alebo od neho žiada doplnenie informácie (patrí sem napr. *hm*, *mhm*, *no*, *jasne*, *super*, *čo?*, *ktorú knihu myslíš?* atď.) (Gardner, 2001, s. 2nn.). Vychádzajúc z pravidelností zistených prvým analytickým pohľadom na materiál však medzi responzie zahrnieme aj druhé časti sekvencií otázka–odpoveď, t. j. odpovede. V tomto článku pôjde teda predovšetkým o tieto responzie:

- doplnenia druhého hovoriaceho (tzv. collaborative completions)
- opravy predchádzajúcej repliky a stručné otázky na doplnenie informácie (čiže vlastne iniciácie opravy predchádzajúcej repliky)
- odpovede (druhé časti sekvencií otázka – odpoveď).

Vnučke interaktanti adresovali 30 českých replík a jej responzie na ne boli všetky v češtine; na 11 (až 16)⁵ slovenských replík bolo 6 slovenských (no 5 českých) responzií. Tabuľka 2 znázorňuje pre celý analyzovaný materiál jazyk replík a jazyk vnučkiných responzií na ne.

Tabuľka 2: Jazyk prvých sekvenčných častí a responzií na ne

počet prvých sekvenčných častí v:	počet responzií na 1. sekvenčné časti v:			
	češtine	slovenčine	neurčiteľnom jazyku	spolu
češtine	30	0	1	31
slovenčine	5	6	5	16
neurčiteľnom jazyku	1	0	2	3
spolu	36	6	8	50

V materiáli sa teda u vnučky ukázala určitá tendencia prispôsobovať jazyk responzie jazyku iniciačnej časti sekvencie. To korešponduje so záverom Petera Auera (1995), že v bilingválnych rozhovoroch „je väčší tlak prispôbiť sa výberu jazyka spolubesedníka v replikách alebo replikových komponentoch s vysokou mierou súdržnosti s predchádzajúcimi replikami – ako napr. v preformulovaniach, opravách, druhých častiach párových sekvencií – než v iniciačných replikách či replikových komponentoch, ktoré sa vyznačujú malou súdržnosťou s predchádzajúcou replikou“ (s. 130). Príklad slovenskej responzívnej sekvencie typu otázka – odpoveď u vnučky je v úryvkoch 1 a 2.

Úryvok 1 (výklad významu transkripčných značiek sa uvádza na konci článku; na pohodlnejšie čítanie je praktické transkript čítať, ako by bol bez značiek; značky však zachytávajú detaily dôležité pre analýzu):

- 16 S: katka; nechceš buchtu,
 17 (.)
 18 3: ° (ň)echcem.° ((po česky hovoríeva "nechci"))

Úryvok 2

- 539 S: čo to:?
 540 3: nič, ((po česky hovoríeva "nic"))

⁵ Niekedy nebolo možné spoľahlivo identifikovať jazyk repliky. Slovenských replík adresovaných vnučke bolo 11 a pri piatich ďalších sa jazyk nedal identifikovať – preto 11 až 16.

V týchto úryvkoch sa vnučka rečovo prispôsobila (akomodovala) komunikačnej partnerke (porov. Shepard – Giles – Le Poire, 2001), keď vyjadrovala súhlas. To možno v tomto prípade považovať za psychickú konvergenciu.⁶ Inokedy išlo pri jej responzívnych akomodáciách o psychickú konvergenciu v zmysle skupinovej solidarity, identifikácie (zaradenia sa do skupiny) – pozri úryvok 3:

Úryvok 3: úryvok sa začína v momente, keď vnučka (hovoriaca 3) odhalila, že jej starší brat (hovoriaci 1) nahráva rozhovor na diktafón

- 527 3: hú:[:: : :] [já te pro-kou:kla.]
 528 S: [sa hej] dobrie; [lebo čo a ()]
 529 [() a prečo a ()]
 530 M: [() ehm ehm]
 531 1: [(t') nevadí, (vůbec)] ((k vnučke))
 532 (0,3)
 533 3: a BABČa to ví? ((či S vie o nahrávaní rozhovoru))
 534 M: ne;
 535 (0,4)
 → 536 3: to je dobre. (.) a mamča;=
 537 M: =jo;
 538 (0,6)
 → 539 S: čo, to?
 → 540 3: nič,
 541 M: a:le ni:č;=pro[sím] ta; >za chvílku ti to povieme.
 542 3: [khi]
 543 (0,8)
 544 1: n:ie:-, že to nahrávam;=vieš?
 545 (0,7)
 546 S: čo vra[v í]me;
 547 1: [na-],
 548 M: he:[j.]
 549 1: [na] diktafón;=no:? lebo je to zaujímave;=
 550 a p'tom z toho buďem písat dačo;=hej,=na-
 551 S: aha:[:?]
 552 1: [na] [seminárnu] prácu;=[može:m?
 553 3: [CHE che]

⁶ Súhlasenie vždy nemusí byť prípadom psychickej konvergenie – napríklad keď je súhlas vynútený a jeho autor sa s ním nestotožňuje. Pojmy psychickej konvergenie a divergenie tu používame len „pracovne“ na zastrešenie niekoľkých foriem sociálnej akcie, pretože sa ukazuje, že používanie jazykov u vnučky s týmto všeobecnejším rozdelením do istej miery koreluje (porov. ďalej).

554 S: [do:bre,=no [()]]
 555 M: [(ako sa-]
 556 1: >[(mys'ím)]
 557 že uš mám t'ho dos',<=že mi stačí.=no,=
 558 M: =he:j,
 559 1: hm:;
 560 3: hú:-;
 561 M: °a odkial máš,=(ten) [n á: s? (j)ako;]=e koho;°
 562 1: [(vše°tkých°/čo,)]
 563 (1,1)
 564 M: kohoKOLVEK;
 565 (0,4)
 566 1: nh koho;=↑no ako tu, VŠET↑kých; °ako takt';=ako
 567 rozp[rávame.°
 → 568 3: [↑AJ M]ŇA?↑ ((-maznavým hlasom))
 569 M: [h:ej?]
 570 (0,6)
 → 571 1: no:;=aj teba;
 572 (0,3)
 573 S: no len[že ak klameš s tými brýlamí, tak, ameň.
 → 574 3: [↑jé-↑

Vnučka v r. 527 – 536 hovorí po česky, no neskôr po slovensky (r. 540, 568). Interpretácia, že tento vnučkin prechod do slovenčiny je aktom identifikovania sa so skupinou slovenských (alebo bilingválnych) hovoriacich, sa zakladá na kombinácii informácie o organizácii rozhovoru s osobnou „mimorozhovorovou“ skúsenosťou. Viem, že vnučka sama rada nahráva ľudí na svoj diktafón vrátane seba, a vie, že sa jej brat zaujíma o dvojjazyčné a slovenské rozhovory v ich rodine. Porovnajme túto „mimorozhovorovú“ skúsenosť s priebehom rozhovoru. Vnučka svojou otázkou v r. 568 vyslovenou hlasno vysokým maznavým hlasom (zrejme v očakávaní potešenia) žiadala potvrdenie, či naozaj aj ona patrí medzi tých, ktorých brat predtým označil ako *všetkých*, ako *takto rozprávame* (r. 566). Bratova pozitívna odpoveď (r. 571), t. j. že aj ona patrí medzi nahrávaných, ju potešila, čo vidno zo zvýsknutia *jé* v r. 574. Na základe kombinácie obidvoch typov informácie môžeme spraviť záver, že vnučka chcela patriť k tej zaujímavej skupine nahrávaných ľudí rozprávajúcich po slovensky a identifikovala sa s nimi nielen explicitne slovami (*aj mňa*), ale aj výberom slovenčiny, jazyka, ktorý práve používali.

V nasledujúcom prípade (úryvok 4) sa vyskytuje jediná vnučkina slovenská replika, ktorá nie je rezponzívna ako ostatné, ale iniciačná. Interpretovať ju možno

ako zachovanie jazyka rozhovoru, čím sa vlastne vnučka aj v tomto prípade zaraďuje do skupiny k ostatným hovoriacim:

Úryvok 4: *začína sa uprostred rozhovoru starej mamy s matkou.*

- 618 S: =štyroch vaje:dz,=[a ,] (0,4) z-z- na oleji;=
619 M: [uh-m.]
620 S: =vieš?=čo je ako [(na)°
→ 621 3: [majko;=mo:že[m si zahrá:t;]
622 M: [olej ňemám]e.
→ 623 (1,0)
→ 624 3: °můžu si zahrát?°
625 (0,6)
626 3: °na počítači;°
→ 627 1: tam (ale) má zdeno ešte návštevu;=°n:’?°

V tomto úryvku vnučka svojmu staršiemu bratovi kladie otázku v slovenčine (r. 621). Rozhovor prebiehal v slovenčine už nejaký čas a ona teda slovenskou otázkou zachováva jazyk rozhovoru, čím sa prispôsobuje starej mame a matke (jej replika je v tomto zmysle čiastočne rezponzívna). Jej akomodácia k nim sa prejavuje aj v oslovení brata ako *Majko*, lebo takto ho bežne oslovujú ony, vnučka nie.

Vnučka sa ale nedočkala odpovede na svoju slovenskú otázku, a tak ju tichším (azda opatrnejším) hlasom preformuluje v češtine (r. 624). Keďže jej brat váhal s odpoveďou, zrejme sa obávala, že ju odmietne (porov. skutočne neudelenie a oddialenie súhlasu v r. 627). Usilovala sa teda o takú formu žiadosti, aby sa jej vyhovel, a to, ako vidno, zrejme nemohlo byť v slovenčine. Prepnutie do češtiny sa takisto mohlo uskutočniť aj na kontrast, resp. dôraz (zdôraznenie žiadosti), ale to nie je isté, pretože vnučka vyslovila českú repliku tichšie a nie hlasnejšie, ako by sa očakávalo pri zdôrazňovaní. Mohlo by však ísť o kombináciu „opatrnej“ hlasnosti a zdôraznenia kontrastným prepnutím jazykov.

Túto situáciu, ktorú som nevedel jednoznačne interpretovať, som vnučke neskôr reprodukoval a pýtal sa na jej vysvetlenie (to je postup používaný pri následných interview, porov. Neustupný, 1999). Rozhovor prebehol nasledovne. Vnučka bez váhania (bez pauzy) odpovedala: „Protože ‘sem chtěla udělat dojem.“ Opýtal som sa, či si to pamätá isto. Odpovedala, že áno, a dodala: „Slovensky s tebou nikdy nemluvim.“ Z toho je možné usudzovať, že vnučka si veľmi chcela zahráť na počítači a po absencii odpovede na svoju žiadosť sa snažila ju preformulovať tak, aby urobila dojem (t. j. aby pridala svojej žiadosti na pôsobivosti), a to nemohla urobiť po slovensky, pretože mala za to, že po slovensky s bratom nikdy nehovorí; konvergovať k nemu znamenalo použiť češtinu. To korešponduje aj s mojím pozorovaním,

že sestra so mnou komunikuje takmer výhradne (nie vždy v prítomnosti starej mamy) po česky.

V posledných dvoch úryvkoch vidno, že popri faktore organizácie rozhovoru, ktorý sa v poslednom úryvku (4) premietol do zachovania jazyka rozhovoru (r. 621), sa uplatňujú aj kontextové faktory. V prípade posledného úryvku išlo o predpoklad väčšej akceptovateľnosti žiadosti v češtine. Avšak aj tento predpoklad sa stal relevantným až po tom, čo starší vnuk neodpovedal hneď na sestrinu slovenskú repliku, čo je záležitosť štruktúry/organizácie rozhovoru (absencia odpovede v sekvenčnom páre otázka – odpoveď).

Neštruktúrne faktory sa vyskytujú spolu so štruktúrnymi a niekedy nad nimi prevládnu. Tak si možno vysvetliť použitie češtiny v niektorých vnučkiných responziách na repliky v slovenčine. Pozrime sa na nasledujúci úryvok 5, kde sa také responzie vyskytujú:

Úryvok 5

- 435 S: a tie okuliare ti dala tá kamarátka.
→ 436 3: co?
437 M: [tie okuliare;]
→ 438 S: [tie okuliare;]=zase nič.
→ 439 3: nič.=
→ 440 M: =jā ale, pojďem, a:, poviem hej.
441 S: ale on- učitelke to povedzte; 'deže to
442 chto, [()]
443 M: [kačen(k),]
→ 444 3: [já-,] já jí to řeknu.

V r. 435 stará mama položila vnučke otázku, ktorou zároveň zaviedla do rozhovoru celkom novú tému (problém s okuliarmi). Vnučku to zrejme zaskočilo, lebo požiadala o opakovanie otázky (co?, r. 436). V tejto situácii bolo pre ňu, ako vidno, najlepšie vybrať češtinu aj napriek tomu, že odpovedala na slovenskú repliku starej mamy. Na zopakovanie otázky (r. 437 – 8) vnučka reagovala tentoraz v slovenčine, potvrdením odpovedi ponúknuť starou mamou (nič, r. 438 – 9). V ďalšom riadku (440) matka upozorňuje vnučku (zdôrazňujúcou intonáciou), že keďže vnučka nebola schopná vybaviť problém s okuliarmi osobne, spraví to namiesto nej. Vnučka sa matke bráni (r. 444), prepínajúc naspäť do češtiny, že to predsa len spraví sama. Pre vnučku bola teda v tomto prípade čeština jazykom, ktorý používa na rozdiel od slovenčiny v psychicky vypätej situácii, keď reaguje rýchlo a spontánne⁷ alebo keď

⁷ Porov. v r. 444 aj vnučkino narušenie a prekrytie matkinej repliky, „vpád“ do nej.

oponuje (čo je primárne prípad psychickej divergencie). Replikou v slovenčine (v r. 439) tu vyjadrila naopak súhlasné potvrdenie slovenskej repliky starej mamy. V tomto úryvku teda vidieť, ako sú štruktúrne a sociálno-psychické faktory pri voľbe jazyka v úzkej súčinnosti.

Situačné aspekty 2: korekčné tlaky

Osobitým situačno-psychologickým aspektom vnútrogrupinovej interakcie sú korekčné tlaky, čiže opravovanie jedného hovoriaceho druhým alebo sebaoprava iniciovaná druhým, pozri úryvok 6:

Úryvok 6: vnučka (hovoriaca 3) rozpráva o výrobe domáceho papiera.

- 145 3: >a to se takle vezme:, že vyžmýkáš z toho
 146 ((z buničiny)) tu, .hh (.) přebytečnou vodu;:
 → 147 2: <°vyžmýkáš; jo,°
 148 (0,8)
 149 3: tu:; přebytečnou vodu, nebo [co s ní-,
 → 150 2: [a v čechách se
 → 151 s ní dělá;=co,
 152 (1,2)
 153 3: ždíme;
 154 (1,0)
 155 2: °hm.° (0,4) °hm, a[si vy]mačká; že jo°=
 156 3: [a::]
 157 2: =([]
 → 158 3: [tak vymačká. .hh a::_ (.) prostě,
 159 (0.7)
 160 3: takle (.) dáš na chí:to:, ((= maznavo "na síto"))
 161 (0.6)
 162 3: tam to, nějak (.) <rozplácneš,
 → 163 2: zase to ↓vyžmýká:š,=
 → 164 3: =zase to ↓vyžmý[kám,]
 165 2: [jo?] pak to dáš do lisu; přelisuješ
 166 to, a máš z toho papír.

Vnučka v tomto úryvku rozpráva o výrobe domáceho papiera po česky, no použije slovo *vyžmýkáš*. Jej brat (mladší vnuk) naň v r. 147 upozorňuje zopakovaním a výzvou na odpoveď (*jo?*). Vnučka však nedbá na upozornenie, a tak brat komunikačný problém špecifikuje, a to ako problém nevhodnej voľby jazyka (*a v Čechách*

se s ní dělá co?, r. 150 – 1). Vnučka teraz reaguje a odpovedá prekladom *ždíme*, lebo slovo *vyžmýkat* sa zrejme naučila – ako som mal možnosť pozorovať – od matky, keď ho ona použila pri praní bielizne. Vtedy sa vnučka opýtala, čo to slovo znamená, a odpoveďou jej bolo práve slovo *ždímat*. Mladší vnuk ale v tejto situácii, keď sa nehovorilo o praní, neuznal preklad za vhodný a navrhol iný preklad (*vymáčkat*), čo vnučka nakoniec prijala (r. 158). V r. 163 však brat slovo, ktoré opravil, sám používa pri doplňovaní sestrinho rozprávania, v istom žartovne „podpichovačnom“, parodickým tóne.

Je otázkou, akú úlohu hrajú korekčné tlaky – tieto situačné aspekty – v dlhodobom procese jazykovej asimilácie a retencie. Nejde iste o jednoduchú kauzalitu, pretože o rok neskôr som pozoroval, že vnučka opäť použila slovo *vyžmýkat* v českom jazykovom prejave (tentoraz ale v rozhovoroch s matkou a so starším bratom). Teda korekčný tlak mladšieho brata na ňu dlhodobo nezapôsobil. Môže to byť však spôsobené práve tým, že v analyzovanom úryvku brat svoju opravu zrejme následne zrušil (r. 163 a 164).

Ako bolo vidieť v tejto a predošlej časti tohto článku, výber jazyka na komunikáciu teda komplexne závisí od *kombinácie lokálnej organizácie rozhovoru* s tým, aké *sociálne úkony* robia interaktanti v priebehu rozhovoru (keď napr. súhlasia, oponujú, identifikujú sa, žiadajú o niečo niekoho, opravujú, parodujú).

„Vonkajšie“ aspekty: psychické dispozície, životná história a sociálna sieť

„Vonkajších“, mimodiskurznych (inodiskurznych) aspektov používania jazyka sa dotknem len zbežne, pretože sú častejším objektom reflexií odborníkov než situačné mikroaspekty, o ktorých bola reč v predchádzajúcich dvoch častiach. Je známe, že môže ísť o psychické a vzťahové, na základe predošlých skúseností vytvorené dispozície napr. na psychickú konvergenciu alebo práve na korigovanie druhého. Napr. mladší vnuk sa podobne ako v predchádzajúcom úryvku 6 správal aj inde – v nasledujúcom úryvku 7 opravil svoju matku, ktorá použila veľmi expresívne české slovo v slovenskom prejave, a v úryvku 8 upozornil na istý český výraz v českom prevore svojej sestry:

Úryvok 7

→ 30 M: tak ho vy-, vyšpul.

31 (1,2)

→ 32 2: š(c' [t' j]e] vyšpul;š

33 M: [()]

34 2: [tak ho dones.]

→ 35 M: [choď ho priň-.] (.) choď ho priniešť.

Úryvok 8

- 136 3: =NE: . tohle↑to má bejt↑ jako; (0,3) schéma buničiny.
137 (0,7)
→ 138 2: °sché:ma;=()°
→ 139 3: >já nevim jak se to řiká.=ale prostě< buničina.

Ďalším dôležitým aspektom je životná história subjektov. Výskumom životných a rodinných histórií (porov. Miller, 2000) zistíme napríklad, do akých škôl respondent chodil, ako utváral svoju sociálnu sieť, čiže s kým sa stretával, s kým je v akom vzťahu, s kým zvykne rozprávať akým jazykom a na základe akej skúsenosti atď., a to všetko v súvislosti so spoločensko-historickým kontextom.

Sociálnu sieť respondenta možno rekonštruovať niekoľkými spôsobmi, napr. opýtaním sa ho (porov. Li, 1996, s. 809; Li – Milroy – Pong, 2000 [1992]). Zrekonštruoval som týmto spôsobom sociálnu sieť mladšieho a staršieho vnuka. Ukázalo sa, že medzi 26 ľuďmi, s ktorými mladší vnuk najčastejšie komunikuje alebo ktorí preňho najviac znamenajú, je len jediná osoba, s ktorou sa rozpráva po slovensky (stará mama), zatiaľ čo u staršieho vnuka je to päť osôb z 23 (stará mama, priateľka, kamaráti). Na porovnanie, v rozhovore analyzovanom v tomto článku boli u mladšieho vnuka po slovensky len 2 % z dĺžky jeho prehovorov (12 slabík z 567), zatiaľ čo u staršieho vnuka bolo po slovensky 40 % (149 slabík z 371). Táto korelácia podielu slovenských prehovorov so štruktúrou sociálnej siete môže byť, pravda, falošná, pretože tu záleží v prvom rade na individuálnych voľbách jazyka daných rámcom situačných možností. Korešponduje však s mojou skúsenosťou z iných interakcií. V prípade matky môže byť zvláštne, že má rovnako ako mladší vnuk len jediný slovenský spoj v sieti (starú mamu), no zároveň vysoký podiel slovenských slabík 58 % (644 zo 1111; 35 % bolo v češtine, 2 % zmiešané, 5 % neidentifikovateľných). Svojou jazykovou biografiou sa však podstatne odlišuje od vnukov, zatiaľ čo oni medzi sebou veľmi málo.⁸ Všetci komunikujúci okrem starej mamy majú spoločné to, že ich sociálne siete sú výrazne integrované do českej spoločnosti.

Jazyková asimilácia a retencia v rodine – doplnenie obrazu

Identifikácia so skupinou hovoriacich, vyjadrená rečovou akomodáciou k nim, sa považuje za faktor zachovávajúci jazyk skupiny (Auer, rkp.; Tabouret-Keller, 1997). V analýze sme videli (úryvky 3 a 4), že to je prípad vnučky, najmladšieho člena rodiny. Vnučka vyjadruje psychickú konvergenciu (súhlas, zaradenie sa do skupiny) k starším hovoriacim tým, že sa im snaží jazykovo prispôbiť. V iných rodinách to tak byť nemusí; ako ukázal Li (1998) na príklade čínskej rodiny žijúcej

⁸ Obidvaja sa narodili a vyrástli v Česku a chodili do českých škôl, zatiaľ čo ich matka žila do svojich 16 rokov na Slovensku a chodila do slovenských škôl.

v Anglicku: Deti sa starším členom rodiny nie vždy takto prispôsobujú, hoci sú oproti nim v slabšom postavení.⁹

V nami analyzovanej slovenskej rodine sme videli, že v komunikácii so starou mamou vnučka často používa jej jazyk – slovenčinu (nakoľko jej to umožňuje jej slabá kompetencia v tomto jazyku). V komunikácii so starším bratom je však slovenčina pre vnučku príznaková a „normálne“ je komunikovať s ním v češtine (porov. analýzu úryvku 4). Ani mladší vnuk so súrodencami a spravidla ani s matkou nerozpráva po slovensky, slovenčinu používa najmä v komunikácii so starou mamou a s príbuznými zo Slovenska, t. j. s nebilíngválnymi členmi rodiny. Podobne starší brat s bilíngválnymi členmi rodiny (súrodencami a matkou) po slovensky zväčša nerozpráva, hoci niekedy áno, napr. keď sa matka naňho obracia v slovenčine (porov. v úryvku 3 r. 564 – 6: *kohokolvek?* atď.). Jeho slovenčina je však podporovaná hlavne z mimorodinnej sociálnej siete.

Bez prítomnosti starej mamy, ktorá sa ukazuje byť akýmsi gravitačným bodom pre slovenské prehovory, sa v tejto rodine rozpráva prevažne po česky. Je to spôsobené tým biografickým faktom, že matka sa rozhodla používať češtinu, keď sa druhý raz vydala, a to za Čecha. Začala rozprávať po česky nielen so svojím manželom, ale aj s deťmi, aby sa jej to neplietlo (ako raz odpovedala na moju priamu otázku) alebo aby sa jazyky neplietli deťom (ako odpovedala inokedy). V každom prípade vníma používanie dvoch jazykov v rodine, kde jeden jej člen nie je bilíngválny, ako problém, ktorý vyriešila prispôbením sa práve tomu nebilíngválnemu, po česky hovoriacemu členovi rodiny.

Vnúčatá teda rozprávajú po slovensky len so staršími členmi rodiny (so starou mamou a v jej prítomnosti niekedy aj s matkou). Po slovensky sa nerozprávajú ani s českými hovoriacimi, ani medzi sebou. Preto ak vnuci, ktorých kompetencia v slovenčine je (na rozdiel od vnučkinej) ešte pomerne silná, nebudú napr. vychovávať

⁹ Ide o rozhovor, v ktorom osemročné dievčatko (A) žiada svoju matku (B) o odstrihnutie lepenky, matka jej žiadosť v angličtine po čínsky odmieta a vyžaduje žiadosť v čínštine; dieťa sa však jazykovo neprispôsobí a obracia sa k svojmu súrodencovi (C). Znamená to vlastne kolaps komunikácie medzi matkou a dieťaťom A:

Úryvok 9: Li (1998, s. 171n.), *čínština je v kurzíve*

A: cut it out for me (.) please.

B: (2,5)

A: cut it out for me (.) mum.

C: [give us a look.

B: [mut-ye? ((čo?))

A: cut this out.

B: mut-ye? ((čo?))

C: give us a look.

(2,0)

B: nay m ying wa lei? ((neodpovedáš mi?))

A: ((k hovoriacemu C)) get me a pen.

svoje deti s (monolingválnou) slovenskou hovoriacou, nebude sa zrejme slovenčina v prípade ich rodiny ďalej prenášať a skončí sa s nimi – s prvou generáciou narodenou v Česku. Vnútroskupinová rečová interakcia je síce citlivým miestom jazykovej asimilácie a retencie, no pripomeňme, že u staršieho vnuka sa slovenčina udržiava mimorodinnými väzbami. Jazyk sa v tomto prípade môže udržať vďaka nim alebo vďaka prípadnému pevnému rozhodnutiu slovenčinu používať.

Venovanie: Túto prácu venujem svojej starej mame, ktorá zomrela v Prahe pred jej dokončením, 5. júla 2005.

Transkripčné značky

Transkripčné značky používané v tomto príspevku vychádzajú z konvencie etnometodologickej konverzačnej analýzy (napr. ten Have, 1999; Psathas, 1995). Transkripčné konvencie sa väčšinou zhodujú so slovenským a českým pravopisom. Pravopis sa nedodržiava tam, kde sa vyskytujú reťazce grafém, ktoré by sa mohli v slovenčine a v češtine vyslovovať odlišne, ale sú graficky rovnaké (napr. *ne, tí, kde* atď.), alebo sú graficky odlišné, ale vyslovujú sa rovnako ([d'eɽ'i] – *děti* i *deti*). V týchto prípadoch je prepis fonematický (*ňe, tí, kd'e*, resp. *ne, tí, kde; d'eři* a pod.). Fonematicky sa prepisujú aj nespisovné výrazy (napr. *chto* miesto *kto*). Špecifické je použitie veľkých písmen a interpunkcie.

S :	označenie repliky hovoriaceho: S = stará mama, M = matka, 1 = starší vnuk, 2 = mladší vnuk, 3 = vnučka
→	upozornenie na riadok analyzovaný v článku
()	nezrozumiteľný úsek
(ale)	nie celkom zrozumiteľné, možno povedané (tu konkrétne slovo <i>ale</i>)
(kto/čo)	nie celkom zrozumiteľné, možno povedané alternatívy (<i>kto</i> alebo <i>čo</i>)
(())	medzi dvojitémi zátvorkami je komentár autora transkriptu
[]	začiatok a koniec repliky prekrývajúcej sa s replikou iného hovoriaceho
=	bezpauzové nadviazanie repliky či fonetickej vety; na konci riadka značka signalizuje, že replika hovoriaceho pokračuje o dva alebo viac riadkov pod riadkom iného hovoriaceho
(.) (0,4)	veľmi krátka pauza a dlhšia pauza meraná v sekundách (tu konkrétne 0,4 s)
. ; , ?	finálne melódie: klesavá, mierne klesavá, mierne stúpavá, stúpavá
nahrávam	na podčiarknutom mieste je vrchol alebo začiatok poklesu melódie
AJ MŇA	výrazne hlasný úsek
° °	začiatok a koniec tichšie vysloveného úseku reči
↑ ↑	začiatok a koniec melodicky zvýšeného úseku reči
> <	zrýchlenie tempa a spomalenie tempa
nie-	náhle prerušený prúd reči, zvyčajne tzv. rázom
a : m :	výraznejšie predĺženie hlásky (tu konkrétne <i>a</i> a <i>m</i>).

pr' t' že	vynechané hlásky (tu konkrétne v slove <i>protože/pretože</i>)
.hh	počateľný nádych
hm	responzívna častica (tzv. response token)
jé uh	interjekcie, hezitačné alebo nejazykové zvuky

Literatúra

- AUER, J. C. P.: *Bilingual Conversation*. Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins 1984. iii + 116 s.
- AUER, Peter: The pragmatics of code-switching: a sequential approach. In: *One Speaker, Two Languages: Cross-disciplinary perspectives on code-switching*. Eds. L. Milroy – P. Muysken. Cambridge: Cambridge University Press 1995, s. 115 – 135.
- AUER, Peter (ed.): *Code-Switching in Conversation: Language, interaction and identity*. London – New York, Routledge 1998. viii + 355 s.
- AUER, Peter: From code-switching via language mixing to fused lects: toward a dynamic typology of bilingual speech. In: *International Journal of Bilingualism*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 309 – 332.
- AUER, Peter: The role of interpersonal accommodation in a theory of language change. In: *Dialect Change: The convergence and divergence of dialects in contemporary societies*. Eds. P. Auer – F. Hinskens – P. Kerswill. Cambridge: Cambridge University Press. Rukopis online na: <<http://fips.igl.uni-freiburg.de/auer/Reading+CUP+fuer+HP.pdf>>.
- BUDOVIČOVÁ, Viera: Semikomunikácia ako lingvistický problém. In: *Studia Academica Slovaca*, 16. Ed. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1987, s. 49 – 66.
- ČANĚK, Marek: *Slovak Students in the Czech Republic: Their strategies of integration/distancing in the context of Czech-Slovak relations*. M.A. thesis. Warszawa: Central European University 2003. 64 s.
- GARDNER, Rod: *When Listeners Talk: Response tokens and listener stance*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 2001. xxi + 289 s.
- HAUGEN, Einar: Semicommunication: The language gap in Scandinavia. In: *The Ecology of Language: Essays by Einar Haugen*. Ed. A. S. Dil. Stanford (California): Stanford University Press 1972, s. 215 – 236. [Reprint z r. 1966.]
- HAUSENBLAS, Karel: Ke kontaktu češtiny a slovenštiny v konkrétním dorozumivacím styku. In: *Slavica Pragensia*, XVIII (AUC – Philologica, 3 – 4). Ed. V. Ržounek. Praha: Univerzita Karlova 1975. s. 225 – 226.
- HAVE, Paul: *Doing Conversation Analysis: A practical guide*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 1999. xii + 256 s.
- HOFFMANNOVÁ, Jana – MÜLLEROVÁ, Olga: Interference češtiny a slovenštiny v mluvené komunikaci. In: *Česká slavistika* 1993 (= *Slavia*, roč. 62, sešit 3), 1993, s. 311 – 316.
- IVAŇOVÁ, Tamara: *Cizinka S. (Dvojazyčná česko-slovenská komunikace)*. Diplomová práce. Praha: ÚBS FF UK 2002. 73 s.
- LI Wei: Network analysis. In: *Contact Linguistics. Volume 1*. Eds. H. Goebel – P. H. Nelde – Z. Starý – W. Wölck. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1996, s. 805 – 812.
- LI Wei: The 'why' and 'how' questions in the analysis of conversational code-switching. In: Auer, 1998, s. 156 – 176.
- LI Wei: 'What do you want me to say?' On the Conversation Analysis approach to bilingual interaction. In: *Language in Society*, 2002, roč. 31, č. 2, s. 159 – 180.
- LI Wei – MILROY, Lesley – PONG Sin Ching: A two-step sociolinguistic analysis of code-switching and language choice: the example of a bilingual Chinese community in Britain. In: *The Bilingualism Reader*. Ed. Li Wei. London – New York: Routledge 2000, s. 188 – 209. [Reprint z r. 1992.]
- MAROŠIOVÁ, Lýdia – GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – VELŠIČ, Marián: *Otvorené okná*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku 2000. 41 s.
- MILLER, Robert L.: *Researching Life Stories and Family Histories*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 2000. xiii + 172 s.

- NÁBĚLKOVÁ, Mira – SLOBODA, Marián: „Aj ja som išiel do sveta a donášel jsem své lásce najkrajšie kvety.“ Podoby bilingválneho diskurzu a „českoslovenčina“. In: *Individuálny a spoločenský bilingvizmus*. Ed. J. Štefánik. Bratislava 2005 (v tlači).
- NEKVAPIL, Jiří: Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel. In: *Češtinář*, 1999/2000, roč. 10, s. 80 – 87.
- NEKVAPIL, Jiří: Teze k utváření interpretativní sociolingvistiky. In: *Časopis pro moderní filologii*, 2000, roč. 82, č. 1, s. 1 – 4.
- NELDE, Peter H. – WEBER, Peter J.: The non-linearity of language maintenance and language shift. In: *Opportunities and Challenges of Bilingualism*. Eds. Li Wei – J.-M. Dewaele – A. Housen. Berlin – New York, Mouton de Gruyter 2002, s. 105 – 124.
- NEUSTUPNÝ, Jiří V.: Následné (follow-up) interview. In: *Slovo a slovesnost*, 1999, roč. 60, č. 1, s. 13 – 18.
- PAPADEMETRE, Leo: Self-defined, other-defined cultural identity: logogenesis and multiple-group membership in a Greek Australian sociolinguistic community. In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1994, roč. 15, č. 6, s. 507 – 525.
- PSATHAS, George: *Conversation Analysis: The study of talk-in-interaction*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 1995. 96 s.
- SHEPARD, C. A. – GILES, H. – LE POIRE, B. A.: Communication accommodation theory. In: *The New Handbook of Language and Social Psychology*. Eds. W. P. Robinson – H. Giles. Chichester a i., John Wiley & Sons 2001, s. 33 – 56.
- SCHULZOVÁ, Oľga: Pokus o stručný náčrt postavenia slovenčiny v zahraničí, najmä v Čechách. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy (= Sociolinguistica Slovaca, 3)*. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1997, s. 187 – 190.
- SILVERMAN, David: *Interpreting Qualitative Data: Methods for analysing talk, text and interaction*. Second edition. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 2001. xiii + 325 s.
- SLOBODA, Marián: Jazyk národnostnej menšiny, idiolektné siete a biografie (Slováci v chorvátskom Iloku). *Slovenská reč*, 2004(a), roč. 69, č. 1, s. 15 – 36.
- SLOBODA, Marián: Slovenčina u Slovákov v Česku: mikro- a makroaspekty vnútroskupinovej interakcie a výmena jazyka. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Eds. A. Uhrinová – M. Žiláková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004(b), s. 131 – 144.
- SLOBODA, Marián: Používanie slovenčiny a češtiny v sebareflexiách Slovákov v Česku (predbežné výsledky ankety). Príspevok prednesený na XIV. kolokviu mladých jazykovedcov, Šintava pri Seredi, 8. – 10. decembra 2004(c).
- SLOBODA, Marián: Slovensko-česká (semi)komunikace a vzájemná (ne)srozumiteľnosť. In: *Čeština doma a ve světě*, 2004(d), roč. XII, č. 3 – 4, s. 208 – 220.
- Statistická ročenka školství 1997/1998 – 2000/2001, 2003/2004: Výkonové ukazatele. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1998 – 2001, 2004, online na <www.uiv.cz>.
- TABOURET-KELLER, Andrée: Language and identity. In: *The Handbook of Sociolinguistics*. Ed. F. Coulmas. Oxford – Malden: Blackwell 1997, s. 315 – 326.
- VARSÍK, Branislav: Slováci na pražskej universite do konca stredoveku. In: *Sbornik filosofickej fakulty University Komenského v Bratislave*, 1926, roč. IV, č.45 (7.). 34 s.
- VASILJEV, Ivo: K možnostem aktivního česko-slovenského bilingvismu. In: *Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*, sv. 6: Češi na Slovensku, část I. (= Zpravodaj KSVI, 7.) Praha: ÚEF ČSAV (dnes EÚ AV ČR), 1988, s. 99 – 109.
- VRBOVÁ, Eva: *Language Use as an Aspect of Ethnicity in Inter-marriage: A study from Czech and Slovak settings*. Praha: Central European University, 1993, rukopis. 33 s.

Ján Horecký

VIAC DÔSLEDNOSTI PRI JAZYKOVOM ROZBORE (Na okraj recenzie Divadelného slovníka – Slovenská reč 2005, roč. 70, č. 1 – 2, s. 96 – 100)

HORECKÝ, J.: More Consequentiality in Linguistic Analysis. Slovenská reč, 70, 2005, No. 6, pp. 355 – 356. (Bratislava)

The author presents a few remarks on the review of Pavis Dramatic Dictionary by Jozef Pavlovič that was published in Slovenska reč 2005, No. 1 – 2, pp. 96 – 100.

Je chvályhodné, že Slovenská reč venuje pozornosť vydaniu rozsiahleho Divadelného slovníka od P. Pavisa. Je však prirodzené, že pri upozorneniach na chyby či nedostatky treba viac dôslednosti práve pri jazykovednej argumentácii. Správne sa o to pokúša vo svojej recenzii Jozef Pavlovič, ale nevedojak mu ukázlo niekoľko nedostatkov. Tak pri úvahách o termíne *odcudzenie* (ktorý ani nie je divadelný termín vo vlastnom zmysle) uvádza príklady na tvorenie slovies predponou *z-*, resp. *zne-*, ale medzi slovesá typu *zneškodniť* a *zneplodniť* zaraďuje bez mihnutia oka aj slovesá, v ktorých vôbec nejde o predponu *zne-* (typu *znežniť* – tu v základnom adjektíve *nežný* vôbec nejde o predponu *ne-*). Podobne v slovese *znervózniť* nejde o predponu *ne-*, ale segment *ne* je súčasťou koreňa v slove *nervový*.

Proti odmietavému postojú k slovu *postmodernizmus* treba poznamenať, že ide o dve významovo dosť odlišné slová. Kým *modernizmus* a *postmodernizmus* sú filozofické smery, slovami *moderna* a *postmoderna* sa označujú isté literárnovedné „školy“, postavené na základoch postmodernizmu či modernizmu. V teórii divadla sa s nimi širšie nepracuje.

Pozoruhodné sú Pavlovičove úvahy o termíne *odcudzenie*. Navrhovaný termín *zneznámenie* síce vyhovuje slovotvorným pravidlám slovenčiny, ale bolo by treba osvetliť situáciu, v ktorej sa v „homiletike“ používa.

Nie dosť zreteľné a vhodné sú Pavlovičove úvahy o dvojici *féria* a *féria*. Treba ich spresniť faktom, že síce obidve slová sú z latinčiny, ale kým *féria* má význam voľný, prázdny, všedný deň, podoba *féria* prešla zo starej latinčiny do starej francúzštiny a v modernej francúzštine sa používa na označenie čarovnej, výpravnej divadelnej inscenácie. V cirkevnej latinčine sa slovo *feria* (je to vlastne prídavné meno) používa na označenie „voľného, prázdneho“ dňa. Napr. *feria secunda post*

Dominicam secundam in Quadragesima (druhý deň – teda pondelok – po druhej pôstnej nedeli). O slove *feria, feriae* možno nájsť podrobné poučenie v Špaňárovom Latinsko-slovenskom slovníku. Tu sa však neuvádza slovo *féria*. To vzniklo, ako sme už povedali, zo starolatinskej podoby *feesiae* a známym procesom rotacizmu dostalo podobu *feriae*.

Uvedené náhodne vybrané príklady azda dostatočne potvrdzujú správnosť hesla „Dobre učí, kto dobre rozlišuje“.

Autor týchto riadkov je jeden z lektorov Divadelného slovníka.

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2004

1. Vedenie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚĽŠ SAV) v roku 2004 pracovalo v tomto zložení: riaditeľ doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, CSc., zástupca riaditeľa PaedDr. Matej Považaj, CSc., vedecká tajomníčka PhDr. Sibyla Mislovičová. Predsedníčkou vedeckej rady bola PhDr. Klára Buzássyová, CSc. Štruktúra ústavu sa v roku 2004 nezmenila, v ústave bolo šesť výskumných oddelení: oddelenie súčasného jazyka (vedúci J. Bosák), oddelenie súčasnej lexikológie a lexikografie (vedúca K. Buzássyová), oddelenie jazykovej kultúry a terminológie (vedúci M. Považaj), oddelenie dejín slovenčiny (vedúci M. Majtán), dialektologické oddelenie (vedúci I. Ripka), oddelenie Slovenského národného korpusu (vedúca M. Šimková) a okrem toho oddelenie lingvistických dát (vedúci G. Gaži). Koncom roka v ústave pracovalo 19 vedeckých pracovníkov (3 s hodnosťou DrSc. a 16 s hodnosťou CSc., resp. PhD.), 33 odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním a 3 pracovníci so stredoškolským vzdelaním.

2. Vedecká činnosť JÚĽŠ SAV prebiehala podľa plánu výskumných úloh, pričom sa pracovalo predovšetkým na šiestich výskumných projektoch v rámci grantových úloh, ktoré schválila grantová agentúra VEGA, na jednom projekte riešenom v rámci štátnej objednávky a na jednom ústavnom projekte, ale aj na ďalších výskumných projektoch.

V rámci projektu *Teória jazykovej kultúry, jej odraz v jazykovej praxi a odborná terminológia* (č. 2/2048/24; vedúci riešiteľského kolektívu M. Považaj) členovia kolektívu sledovali verejné jazykové prejavy najmä v tlačových a elektronických médiách, zhromažďovali materiál a vypracovali tri referáty na medzinárodnú vedeckú konferenciu *Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia* (Bratislava 9. – 10. septembra 2004), ktorej zorganizovanie bolo jedným z výstupov grantovej úlohy. Cieľom konferencie bolo zhodnotiť súčasný stav teórie a praxe jazykovej kultúry, úroveň verejných hovorených a písaných jazykových prejavov v komunikačných situáciách, v ktorých sa predpokladá komunikácia v spisovnom jazyku, zhodnotiť vplyv iných jazykov (najmä angličtiny) na verejnú komunikáciu a načrtnúť ďalšie smerovanie teórie jazykovej kultúry a činnosti v oblasti jazykovej kultúry. Ďalej sa pozornosť sústredila na výskum neologizmov.

V projekte *Ortoepický slovník slovenčiny* (č. 2/3062/24; vedúci riešiteľského kolektívu S. Ondrejovič) členovia kolektívu sledovali hovorené rečové prejavy

v elektronických médiách, spolupracovali pri spracovaní výslovnosti slov uvádzaných v encyklopédiách a slovníkoch (najmä Encyclopaedia Beliana, Slovník cudzích slov) a vystúpili na domácich a zahraničných konferenciách.

V projekte *Historický slovník slovenského jazyka. Dokončenie* (č. 2/2045/24; vedúci riešiteľského kolektívu M. Majtán) riešitelia dokončili práce na 6. zväzku, po externej recenzii autori spracovali pripomienky a poznámky recenzentov k jednotlivým heslám a celý rukopis prešiel počítačovou redakciou.

V projekte *Stručný etymologický slovník slovenčiny – záverečné práce* (č. 3/3063/24; riešiteľ L. Králik) pokračovala záverečná kontrola inojazyčného lexikálneho materiálu uvedeného v texte slovníka. Riešiteľ priebežne pokračoval v úprave skoncipovaných hesiel, dopĺňal chronologické charakteristiky na základe lexikálnych kartoték, zladžoval štruktúru hesiel a vzájomné odkazy. Výsledky dosiahnuté počas realizácie projektu sa využili aj pri revízii etymologického aparátu v Slovníku cudzích slov, pri recenzovaní textu Slovníka slovenských nárečí a pri príprave morfológických legiend pre potreby projektu Slovánsky jazykový atlas.

V projekte *Slovník slovenských nárečí* (č. 2/2046/23; vedúci riešiteľského kolektívu I. Rípka) riešiteľský kolektív zavŕšil práce na koncipovaní hesiel 2. zväzku (písmená L – P [pôžitok]), do rukopisu zapracoval pripomienky recenzentov diela a pripravoval rukopis do tlače. Kolektív začal koncipovať heslá, ktoré sa zaradia do 3. zväzku. Dosiahnuté výskumné výsledky riešitelia prezentovali v parciálnych štúdiách a na vedeckých konferenciách.

V projekte *Slovánsky jazykový atlas* (č. 2/2047/24; vedúca riešiteľského kolektívu A. Ferenčíková) sa redakčne spracúval 4. zv. lexikálno-slovotvornej série *Slovánskeho jazykového atlasu*, ktorý sa pripravuje v rámci mnohostrannej spolupráce a ktorý má za cieľ predstaviť metódami lingvistickej kartografie základnú geografickú diferencovanosť slovánskeho jazykového areálu vo fonetickej, gramatickej, lexikálnej a slovotvornej rovine.

V projekte *Národný korpus slovenského jazyka a elektronizácia jazykovedného výskumu na roky 2002 – 2006* (vedúca riešiteľského kolektívu M. Šimková) sa na internete sprístupnila nová, doplnená a prepracovaná verzia korpusu, ktorá je lematizovaná a obsahuje 182 miliónov tokenov. Na interné používanie sa sprístupnila morfológicky označovaná verzia. Pokračovalo sa v získavaní a spracúvaní nových textov, vyvíjali sa konverzné nástroje na prevod textov do jednotného formátu Slovenského národného korpusu. Na základe podrobne vypracovanej štýlovo-žánrovej anotácie sa vytvoril úvodný vyvážený korpus zhruba obsahujúci 12 miliónov tokenov: 20% odbornej literatúry, 20% umeleckých textov a 60% publicistických textov.

V projekte *Slovník súčasného slovenského jazyka – koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým súvisiaci lexikologicko-lexikografický výskum* (vedúca rie-

šiteľského kolektívu K. Buzássyová) sa aktualizovali a dopĺňali skoncipované heslá do 1. zväzku slovníka (písmená A – H), dopĺňali sa nové dokladové spojenia a nové významy slov podľa nového materiálu zo Slovenského národného korpusu a zo slovenských internetových stránok. Autorky odovzdali na redigovanie 13 690 hesiel, redaktori slovníka zredigovali 900 strán skoncipovaného textu. Autorky skoncipované heslá priebežne editovali v excelovom súbore SSSJ na základe vypracovaných zoznamov opráv, vykonávali cyklické technické opravy aj podľa automatizovanej validácie. Ukážky hesiel publikovali v 6 príspevkoch v časopise Kultúra slova pod názvom *Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka*.

V tejto súvislosti nemožno nespomenúť významný čin na podporu výskumu slovej zásoby súčasnej slovenčiny. 17. decembra 2004 na pôde Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV minister školstva M. Fronc, minister kultúry R. Chmel a predseda Slovenskej akadémie vied Š. Luby podpísali dohodu medzi Ministerstvom školstva SR, Ministerstvom kultúry SR a Slovenskou akadémiou vied o finančnom zabezpečení tvorby osemzväzkového výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka, aby sa mohol vytvoriť dostatočne veľký lexikografický kolektív na prípravu tohto prepotrebného diela a aby sa slovník mohol dokončiť v plánovanom termíne do roku 2012.

3. V rámci edičnej činnosti JÚLŠ SAV v roku 2004 vydal tieto diela: a) *Jazyk v komunikácii. Medzinárodný zborník venovaný Jánovi Bosákovi*. Ed. S. Mislovičová. Bratislava: Veda 2004. 250 s.; b) *ĎUROVIČ, Ľubomír: Vybrané štúdie. I. O slovenčine a Slovensku. (On the Slovak Language and Slovakia.)* Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 2004. 428 s.; c) *Varia. XI. Zborník materiálov z XI. kolokvia mladých jazykovedcov*. Zost. M. Šimková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť 2004. 281 s.; d) *Synonymický slovník slovenčiny*. 3., nezmenené vydanie. Bratislava: Veda 2004. 998 s.;

Pracovníci JÚLŠ SAV v roku 2004 v knižných publikáciách, vo vedeckých zborníkoch a vo vedeckých a odborných časopisoch publikovali vyše 62 štúdií, vedeckých a odborných článkov, 7 recenzií vedeckých prác. Do periodickej tlače (do časopisov *Academia*, *Kultúra slova*, *Normalizácia*, *Poistné rozhľady*, *Quark*, *Revue o dejinách a spoločnosti*, *Rodina a škola*, *Roľnícke noviny*, *Slovenská reč* a iných) pripravili vyše 170 popularizačných príspevkov, medailónov, nekrológov a správ a tlačovým a elektronickým médiám poskytli 41 rozhovorov.

4. JÚLŠ SAV je školiacim pracoviskom v odbore slovenský jazyk. V roku 2004 v rámci denného doktorandského štúdia študovali štyria doktorandi, v rámci externého doktorandského štúdia dvanásť doktorandi. Viacerí pracovníci ústavu (J. Bosák, M. Dudok, L. Gianitsová, A. Horák, A. Jarošová, Ľ. Králik, S. Mislovičová, I. Ripka, J. Skladaná, M. Šimková) sa zapojili do pedagogickej činnosti na slovenských a českých univerzitách (na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského

v Bratislave, na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na Fakulte masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove, na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne). Okrem toho pracovníci ústavu pôsobili ako vedúci alebo konzultanti diplomových prác (J. Bosák, I. Ripka, J. Skladaná, M. Šimková), školitelia doktorandov (J. Bosák, K. Buzássyová, M. Dudok, A. Ferenčíková, A. Jarošová, M. Majtán, S. Ondrejovič, M. Považaj, I. Ripka, J. Skladaná), oponenti doktorandských a habilitačných prác a členovia obhajobných komisií doktorandských dizertačných prác (J. Bosák, K. Buzássyová, M. Dudok, A. Ferenčíková, Ľ. Králik, M. Majtán, S. Ondrejovič, I. Ripka), členovia komisií pre obhajoby doktorských dizertačných prác, členovia a oponenti v inauguračnom a habilitačnom konaní na vysokých školách (J. Bosák, M. Dudok, M. Majtán, S. Ondrejovič, I. Ripka).

5. Ústav sa aj v roku 2004 zapájal do medzinárodnej bilaterálnej a multilaterálnej vedeckej spolupráce.

S jazykovednými pracoviskami v Belehrade, Brne, Budyšíne (Bautzene), Kyjeve, Eubl'ane, Minsku, Moskve, Skopje, Varšave a Záhrebe autorsky a redakčne spolupracoval na medzinárodnom výskumnom projekte *Slovanský jazykový atlas*. V rámci tohto projektu vyšiel *Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Serija leksiko-slovoobrazovatel'naja. Vypusk 8. Profesiii i obščestvennaja žizň*. (Red. J. Basara et I. Siatkowski. Warszawa: Institut Języka Polskiego 2003 (dielo vyšlo začiatkom roka 2004). 192 s., formát A3 (spoluautori A. Ferenčíková, M. Smatana) a *Obščeslavianskij lingvističeskij atlas. Materialy i issledovanija 2001 – 2002*. Red. V. V. Ivanov. Moskva: Institut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN 2004. 432 s. (spoluautori I. Ripka, P. Žigo).

V rámci slovensko-českej spolupráce sa pracovalo na spoločnom projekte Ministerstva školstva SR a Ministerstva školstva ČR *Využitie spoločných vlastností češtiny a slovenčiny na budovanie anotovaných národných korpusov*.

Ústav podpísal dohodu s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe na roky 2004 – 2007, ktorej obsahom je spolupráca pri výskume jazyka Slovákov v Maďarsku, sociolingvistický výskum, organizovanie vedeckých a vedecko-popularizačných podujatí.

V rámci dohody medzi Slovenskou akadémiou vied a Poľskou akadémiou vied sa pracovalo na poľsko-slovenskom projekte *Inovačné procesy v slovanských jazykoch* (vedúci riešitelia Z. Rudnik-Karwatowa z Ústavu slavistiky PAV a J. Bosák z JÚLŠ SAV), na práci sa zúčastňujú aj pracovníci Ústavu českého jazyka AV ČR v Prahe a Ústavu slavistiky a balkanistiky RAV v Moskve.

Pokračovali aj práce na *Bibliografii jazykovednej slavistiky* (koordinátorom projektu je Poľská akadémia vied). Zo spolupráce vznikol výstup *Bibliografia języ-*

koznostwa slawistycznego 1997 (Warszawa: Polska Akademia Nauk – Instytut slawistyki – Towarzystwo Naukowe Warszawskie; spoluzostavovateľ M. Dudok).

Pracovníci JÚLEŠ SAV sa zapojili do projektu Európskej komisie *EURO-MOSAIC III* koordinovaného z Výskumného centra multilingvizmu v Bruseli. Vykonal sa opis a sociolingvistická analýza regionálnych a menšinových jazykov v krajinách, ktoré v roku 2004 pristúpili do Európskej únie. V rámci projektu Európskej únie *Festival európskych jazykov* (program *SOCRATES*, podprogram *Lingua I*), ktorý koordinuje Andragoški institut Ljudska univerza v Maribore v Slovinsku, sa v septembri a októbri 2004 v Maribore uskutočnil *Festival európskych jazykov* (Slovensko prostredníctvom S. Ondrejoviča koordinovalo prezentáciu slovenčiny, bulharčiny a lotyštiny). V projekte *Od jazykovej diverzity k plurilingválnej výchove*, ktorej koordinátorom je Oddelenie jazykovej politiky Rady Európy v Štrasburgu, sa vypracúvala národná správa o politike v oblasti jazykovej výchovy (účastníkom projektu bol S. Ondrejovič). V rámci medzinárodného interdisciplinárneho projektu *Stretnutia etnických kultúr v zrkadle jazyka v porovnávacom lingvistickom aspekte*, ktorého koordinátorom je Ústav slavistiky Ruskej akadémie vied v Moskve, S. Ondrejovič (v spoluautorstve s V. Krupom) spracoval do pripravovaného zborníka kapitolu a jazykových mýtoch a o svetovom jazyku.

Pracovníci ústavu K. Buzássyová, M. Dudok, A. Ferenčíková, A. Jarošová, E. Králik, M. Majtán, I. Ripka, J. Skladaná sa ako členovia a J. Bosák ako predseda zúčastňovali na činnosti medzinárodných komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov. S. Ondrejovič bol členom Societas Linguistica Europea, Spoločnosti pre počítačovú lingvistiku v Manchestri, Medzinárodnej sociolingvistickej asociácie v Sofii, Medzinárodnej fonetickej spoločnosti v Prahe, Spoločnosti pre dejiny jazykovedy v Münsteri, A. Jarošová bola členkou Európskej asociácie lexikografov EURALEX a Asociácie TELRI, J. Bosák, M. Dudok, M. Majtán a I. Ripka boli členmi redakčných rád zahraničných periodík.

Viacerí pracovníci ústavu (K. Balleková, J. Bosák, R. Garabík, L. Gianitsová, A. Horák, S. Ondrejovič, M. Považaj, M. Šimková) sa zúčastnili na vedeckých podujatiach a na pracovných pobytoch v zahraničí (v Bulharsku, Česku, Maďarsku, Poľsku a Slovinsku) a v rámci medziakademických dohôd ústav navštívilo 15 vedeckých pracovníkov z Bulharska, Česka, Macedónska, Maďarska a Slovinska.

6. Ústav v roku 2004 zorganizoval (resp. spoluorganizoval) sedem vedeckých podujatí, a to aj s medzinárodnou účasťou: a) konferenciu *Juraj Ribay. Život, dielo, doba* (Bratislava 9. 6. 2004; na konferencii odznelo 11 referátov, pričom autormi dvoch referátov boli zahraniční účastníci); b) medzinárodnú konferenciu Medzinárodnej komisie pre slovanskú frazeológiu pri Medzinárodnom komitáte slavistov pod názvom *Frazeológia a terminológia* (Bratislava 2. – 4. septembra 2004; 52 účastníkov, z toho 40 zo zahraničia – z JÚLEŠ SAV referát pripravila J. Skladaná); c) kon-

ferenciu *Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia* (Bratislava 9. – 10. septembra 2004; 33 účastníkov, z toho 10 zo zahraničia; pracovníci ústavu pripravili 7 referátov – Ľ. Balážová, J. Bosák, S. Duchková, K. Buzássyová, S. Mislovičová, M. Považaj a J. Skladaná); d) XVI. slovenskú onomastickú konferenciu pod názvom *Súradnice súčasnej onomastiky* (Bratislava 16. – 17. septembra 2004; 37 účastníkov, z toho 13 zo zahraničia; pracovníci ústavu pripravili 6 referátov – Ľ. Gianitsová, Ľ. Králik, R. Kuchar, M. Majtán, M. Považaj, J. Skladaná); e) 7. konferenciu Medzinárodnej komisie pre výskum slovotvorby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov pod názvom *Motivované slovo v lexikálnom systéme jazyka* (Bratislava 27. septembra – 1. októbra 2004; 31 účastníkov, z toho 28 zo zahraničia; z JÚLŠ SAV referát pripravila K. Buzássyová); f) pracovné zasadnutie *Komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov* (Bratislava 11. – 16. októbra 2004; 43 účastníkov, z toho 31 zo zahraničia a 11 z JÚLŠ SAV; na zasadnutí sa vykonávali redakčné práce na šiestich rozpracovaných zväzkoch Slovanského jazykového atlasu. g) *XIV. kolokvium mladých jazykovedcov* (Šintava pri Seredi 8. – 10. decembra 2004; 57 účastníkov, z toho 27 zo zahraničia; pracovníci ústavu pripravili 6 referátov – K. Balleková, Ľ. Gianitsová, A. Horák, M. Chochol, G. Múcsková, M. Šimková).

Ústav už druhý raz zorganizoval *Deň otvorených dverí* (17. 12. 2004), počas ktorého sa zástupcovia médií, ale aj záujemcovia z radov širšej verejnosti mali možnosť oboznámiť s výsledkami vedeckej činnosti pracovníkov ústavu, so spôsobom tvorby jednotlivých lexikografických diel aj s využívaním počítačov najmä pri výskume slovnej zásoby slovenčiny.

7. Pracovníci ústavu sa ako po iné roky aj v roku 2004 zúčastňovali na aktivitách pre ústredné orgány štátnej správy a iné organizácie, vypracúvali expertízy, posudzovali jazykovú a terminologickú stránku zákonov a vyhlášok, zúčastňovali sa na tvorbe a uštalovaní odbornej terminológie v rámci rezortných terminologických komisií. Viacerí pracovníci ústavu boli členmi Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka (K. Buzássyová, M. Majtán, S. Ondrejovič, M. Považaj, I. Ripka, M. Šimková), členmi rozličných komisií Ministerstva kultúry SR a Ministerstva školstva SR (A. Ferenčíková, M. Považaj, I. Ripka), členmi rezortných terminologických a názvoslovných komisií (Ľ. Králik, M. Majtán, M. Považaj, I. Vančová, M. Zamborová). S. Ondrejovič bol členom Akreditačnej komisie Rady štátneho programu a M. Považaj bol predsedom Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR a podpredsedom Ústrednej jazykovej rady.

Ústav na základe podpísanej dohody medzi Ministerstvom kultúry SR a Slovenskou akadémiou vied spolupracoval s odborom jazykovej kultúry sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR pri organizovaní vedeckých podujatí a v otázkach týkajúcich sa štátneho jazyka a na základe podpísanej dohody spolu-

pracoval so Slovenským ústavom technickej normalizácie pri tvorbe a ustáľovaní slovenskej odbornej terminológie.

Pracovníci ústavu boli členmi organizačných výborov vedeckých podujatí, hlavnými a výkonnými redaktormi a členmi redakčných rád jazykovedných a iných časopisov (Jazykovedného časopisu, Kultúry slova, Slovenskej reči, Slova o slove a Správ Slovenskej akadémie vied), členmi výboru Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV (M. Dudok bol jej predsedom a S. Ondrejovič podpredsedom), výboru Slovenskej onomastickej komisie pri SAV, výboru Jazykového odboru Matice slovenskej, výboru Spoločnosti autorov vedeckej a odbornej literatúry, výboru Slovenskej spoločnosti prekladateľov odbornej literatúry, Komisie pre vedecký a odborný preklad pri Literárnom fonde, Komisie pre jazyk a literatúru PEN-Centra, výboru Rady slovenských vedeckých spoločností.

Pracovníci oddelenia jazykovej kultúry a terminológie v r. 2004 v rámci listovej a telefonickej jazykovej poradne a prostredníctvom elektronickej pošty vybavili vyše 760 listov a odpovedali na vyše 8 600 telefonických otázok. Rady v otázkach slovenského jazyka poskytovali aj ďalší pracovníci ústavu a mnohí pracovníci sa zapájali do propagovania výsledkov jazykovedného výskumu a do zvyšovania jazykovej kultúry prednáškovou činnosťou pre účastníkov Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, pre redaktorov a moderátorov elektronických médií a redaktorov tlačových médií, pre prekladateľov, ale aj pre pracovníkov štátnej a verejnej správy.

Matej Považaj

Medzinárodná konferencia Komunikace – styl – text

V dňoch 20. – 22. septembra 2005 usporiadala Katedra bohemistiky Pedagogickej fakulty Juhočeskej univerzity v Českých Budějoviciach medzinárodnú konferenciu Komunikace – styl – text. Išlo o prvú komunikačnú konferenciu v juhočeskej metropole a zároveň o založenie novej tradície, keďže v budúcnosti plánujú organizovať komunikačné konferencie pravidelne, a to v trojročných intervaloch.

Po slávnostnom otvorení konferencie sa v priestoroch Juhočeského múzea začalo dopoludňajšie plenárne rokovanie. Prvý vystúpil *J. Kořenský*, ktorý v metodologicke ladenom referáte naznačil semiotické parametre vývoja ľudskej komunikácie. *J. Dolník* priblížil komunikáciu ako akomodačno-asimilačný proces, v ktorom vyzdvihol korektnosť komunikácie a princíp komunikačnej kooperácie. Usúvzt'ažnenie termínov komunikát, text a štýl bolo leitmotívom príspevku *M. Čechovej*. *K. Michalewski* vo svojom referáte komplexne analyzoval lingválne, paralingválne

i extralingválne prostriedky v hovorených prejavoch v médiách. Plenárne rokovanie uzavrel *Milan Jelínek* priblížením princípov rozboru individuálneho štýlu.

Ďalší program bol rozdelený do dvoch sekcií, pričom rokovanie oboch prebiehalo v priestoroch PF JU.

Rokovanie prvej sekcie otvoril *V. Patráš*, ktorý poukázal na e-ziny a zamýšľal sa nad možnou existenciou e-štýlu. Chatová komunikácia sa stala predmetom záujmu *M. Kopřivovej*, ktorá sa zamerala na typické prvky komunikácie na internete a na narušenie spisovnosti v týchto dynamicky sa rozvíjajúcich písaných komunikátoch. V štyroch príspevkoch sa sústredila pozornosť na reklamu, a to konkrétne na vplyv reklamy na deti (*H. Srpová*), na princípy vytvárania reklamných sloganov (*H. Jilková*) či na hľadanie toho, čo majú spoločné publicistika s reklamou (*L. Zimová*) a jazyk reklamy s jazykom politiky (*J. Bartošek*). Stredobodom pozornosti v ďalšom bloku bola česká publicistika, pričom *J. Hubáček* si v nej všimol humorné lexikalizmy, *B. Junková* kultúrnu frazeológiu a *P. Mitter* nové zloženiny. *A. Jaklová* opísala premeny identity českých imigrantov na pozadí žurnalistického diskurzu 19. storočia. *M. Olšiak* sa vo svojom referáte zaoberal komunikatívnym charakterom prozódie so zameraním na médiá. Úvahy o komunikácii v náboženskom štýle sa objavili v dvoch príspevkoch. *E. Minařová* priblížila typológiu textov z náboženského prostredia a *N. Kvítková* vertikálne členenie štýlu v náboženských komunikátoch.

Kolektív riešiteľov grantového projektu Komunikácia seniorov (*O. Müllerová*, *S. Čmejrková*, *J. Hoffmannová*, *J. Zeman*, *M. Havlík*) predstavil výsledky svojho výskumu, pričom išlo o komplexnú analýzu dialogizovaného rozprávania seniorov.

Druhú sekciu tvorili tematické bloky referátov. V prvom bloku *M. Janečková*, *J. Alexová*, *M. David* a *P. Kosek* priblížili syntaktickú a štylistickú charakteristiku barokovej prózy, pozornosť sústredili aj na vzťah súčasného čitateľa k barokovému textu.

V ďalšom bloku dominovali lingvodidaktické príspevky. *J. Svobodová* predstavila normy školskej komunikácie, ich konkrétnou aplikáciou v praxi sa zaoberali *I. Vasiljev* (vzdelávacia komunikácia s trojročným dieťaťom), *I. Balkó* (dialóg učiteľ – žiak), *J. Šindelářová* (komunikácia so žiakmi imigrantmi), *M. Nosková* (komunikácia sluchovo postihnutých detí) a *K. Dvořák* (písomné vyjadrovanie žiakov).

V treťom bloku referenti poukázali na špecifickosť jednotlivých komunikačných sfér – *P. Chejnová* na vyjadrovanie zdvorilosti v češtine, a to konkrétne na pozdravy a výber témy konverzácie, *E. Čulenová* na špecifiká legislatívneho a administratívneho štýlu, *V. Ptáčníková* na odborný jazyk v rámci interkultúrnej komunikácie, *J. Havlík* na komunikačné zručnosti manažéra v oblasti zdravotnej a sociálnej starostlivosti. Sémantické posuny v slangovej komunikácii priblížili vo svojom spoločnom referáte *H. Chýlová* a *J. Málková*. Schopnosť hovoriť plynulo opisovala *E. Szkuclarek-Smiechowicz*. *I. Kolářová* načrtla konkurenciu deiktických zámen od-

kazujúcich na vyjadrenie času a priestoru v textoch rôznych štýlových oblastí. V tejto sekcii zazneli aj referáty zaoberajúce sa jazykovými kontaktmi. Interkultúrny pohľad na pragmatiku žiadosti poskytla *M. Navrátilová*, a to na príklade češtiny a angličtiny. Rokovanie v tejto sekcii ukončil referátom o texte, štýle a preklade *M. Hrdlička*.

Program trojdňovej konferencie bol bohatý, svoje príspevky prednieslo 52 účastníkov – najväčšie zastúpenie mala Česká republika, zo Slovenska vystúpili štyria účastníci, v rovnakom počte bolo zastúpené aj Poľsko. Organizátori zabezpečili podmienky na rokovanie na vysokej úrovni, nezabudli ani na spríjemnenie voľných chvíľ zaujímavým programom, ako bola prehliadka historického centra Českých Budějovic a miestneho pivovaru a na druhý večer spoločenské stretnutie v budove Juhočeského múzea.

Prítomní účastníci sa zaoberali komunikáciou z mnohých strán, všimli si jej sémantické a pragmatické črty, výrazové prostriedky, komunikáciu v rozličných sociálnych a pracovných prostrediach. Treba vyzdvihnúť skutočnosť, že sa vytvorilo nové odborné fórum pre jazykovedcov, na ktorom môžu prezentovať výsledky svojej inovačnej práce vo výskume mnohostrannej komunikácie.

Marcel Olšiak

Krajčovič, R.: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava. Literárne informačné centrum 2005. 232 s.

Na medzinárodnom knižnom veľtrhu Bibliotéka 2005, ktorý sa konal v dňoch 10. – 13. 11. 2005, prezentovalo Literárne osvetové centrum zaujímavý knižný titul *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*, ktorého autorom je popredný slovenský jazykovedec a slavista, univerzitný profesor Rudolf Krajčovič. Na základe dlhoročného výskumu dejín slovenského jazyka, hľadania nadväznosti významov slovnej zásoby slovenského jazyka na praslovanské obdobie a jej kontinuitu až do súčasnosti sa v titule predstavujú názvy slovenských miest a dedín v historickej retrospektíve. Autorovi knihy nejde pritom len o jazykovednú charakteristiku miestnych názvov, ale sa snaží priblížiť čitateľovi staršiu apelatívnu a propriálnu lexiku slovenského jazyka, ktorá motivovala vznik ojkonom. V knihe sa pútavou formou približujú miestne názvy nielen s ohľadom na ich pomenováciu, identifikačnú, resp. orientačnú funkciu, ale sa v nich odráža množstvo jazykových aj mimojazykových znakov, ktoré sa stali súčasťou pomenovacieho procesu.

Monografia je syntetizujúcim dielom, v ktorom autor využil viaceré čiastkové štúdie aj príležitostné príspevky, prednesené na množstve domácich aj zahraničných onomastických podujatí. Pri predstavovaní slovenskej ojkonymie R. Krajčovič uplatňuje semaziologické aj onomaziologické postupy a sleduje pritom dôležitý metodologický cieľ – poukázať na kontinuitu praslovanskej a staršej slovenskej lexiky. Výrazný znak tejto tendencie majú jeho východiskové príspevky, ktoré postupným dopĺňaním a prehľbovaním problematiky nadobudli rozmer syntetizujúcej monografie. Na jej začiatku to boli štúdie *Z historickej typológie služobníckych osadných názvov v Podunajsku* (1965), *Z archaickej lexiky slovenskej ojkonymie* (1983), *O kontinuite starej slovenskej a praslovanskej lexiky* (1988 – 1989), *O rekonštrukcii starej slovenskej lexiky* (1989), *Z regionálneho výskumu slovenskej ojkonymickej lexiky* (1990).

V knihe *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest* sú výklady jednotlivých miestnych názvov zoradené do trinástich kapitol, v ktorých autor uplatnil tematické, chronologické a areálové kritériá. V prvej kapitole sú spracované najstaršie názvy, ktorých pôvod R. Krajčovič časovo lokalizuje do obdobia Rimanov a Kvádov, t. j. do prvých storočí nášho letopočtu. Na pozadí predchádzajúcich výskumov iných autorov sa využitím jazykových zmien v starej nemčine a poznatkami z latinčiny vysvetľuje pôvod názvov riek Váh, Dudváh, Hron, miestnych názvov Laugaritio vo vzťahu k známemu nápisu na skale v Trenčíne, novým, nedávno prezentovaným spôsobom sa vysvetľuje motivácia vlastného mena Nitra (ojkonyma aj hydronyma), ale aj názvov Ipeľ, Rimava, Matra, Tatra, Fatra a pod. Z areálových kritérií treba spomenúť orientáciu na areálové spracovanie ojkonym z Podunajskej nížiny a členenie kapitol uplatnením ďalších, najmä spoločenských a mocenských kritérií. Osobitný tematický okruh tak tvoria názvy motivované najstaršími slovenskými osobnými menami, t. j. propriálnou lexikou (Zbudza, Mojmírovce, Majcichov), ale aj staršou apelatívnou lexikou typu *pobieda* (= od sloviac *premôcť, pokoriť*) > Pobodím, *brno* (= *bahno, blato*) > Brunovce, *rvišče* (= *neupravená priekopa, pozdĺžna priehlbina*) > Orvište, *streda* (= v minulosti *deň povoleného trhu pri dôležitých obchodných cestách*), ale aj názvy s etnonymickou motiváciou (Čechy, Moravy, Moravce, Sľažany a pod.) Samostatnú skupinu tvoria názvy, v ktorých sa odráža hierarchizácia spoločnosti v čase ich vzniku (názvy motivované slovami *kráľ, kňahyňa, špán, kňaz* = náčelník, správca väčšej obce, oblasti (ojkonyma typu Kráľová, Kráľovce, Kral'ovany, Špania Dolina, Kňažia, Kňažice). Činnosť, resp. zamestnanie či poslanie obyvateľstva odrážajú služobnícke názvy (Hrnčiarovce, Štitáre, Tesáre, Obsolovce, Sokol, Sokolče, Sokolovce, Zlatníky). V samostatných celkoch sa predstavujú názvy, ktoré motivovala taká slovná zásoba, ktorá sa nám do súčasnosti nezachovala a o jej prítomnosti v starej slovenčine svedčia práve miestne názvy (názov *Veča* od slova *veča* = miesto poradného zhromaždenia ľudu, názov *Leles* od slova *lel* = lietajúci bôžik lásky).

Kniha *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest* je výsledkom dlhodobého a systematického štúdia lexikálnej sémantiky staršej slovenskej lexiky v širokých slavistických dimenziách. Výklady jednotlivých miestnych názvov sú na vysokej teoretickej úrovni, ktorú umocňuje autorova snaha postihnúť súčasne sémantickú stránku lexiky, mimojazykové motivačné činitele a slovtvornú paradigmu, do ktorej sa názov v čase vzniku štruktúrne začlenil. Okrem jazykovej argumentácie R. Krajčovič pri výklade motivácie ojkónym využil aj množstvo poznatkov zo všeobecnej histórie, archeológie a geografie. Posudzovaná monografia je napísaná štýlom, ktorý je zrozumiteľný nielen vedecky erudovanému slavistovi, ale aj ktorémukoľvek čitateľovi, ktorý prejaví záujem o hľadanie pôvodu a výklad konkrétneho miestneho názvu. Kniha má veľkú poznávaciu hodnotu aj z hľadiska poznávania staršej slovenskej slovnej zásoby v porovnaní s ostatnými slovanskými jazykmi. *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest* sú naozajstnou kronikou slovnej zásoby, ktorú naši predkovia používali a ktorá sa nám často zachovala len v podobe miestnych názvov, zaznamenaných nezriedka aj v inojazyčných pamiatkach. Monografia o dejinách skrytých v názvoch slovenských obcí a miest je aj vzácnym prameňom historickoporovnávacieho štúdia slovenskej lexiky a okrem domácich onomastikov je aj neodmysliteľnou studnicou poznatkov pre zahraničných bádateľov.

Pavol Žigo

Odišla terminologička a lexikografka Viera Slivková

25. 11. 2005 náhle navždy odišla Mgr. Viera Slivková, rod. Dujčiková, ktorá patrila do prvej generácie slovenských profesionálnych jazykovedkýň. Narodila sa 3. 10. 1926 v Kotešovej, okres Žilina. Štúdiá absolvovala na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v rokoch 1947 – 1952. Študovala odbor slovenský jazyk – história. Hneď po skončení školy začala pracovať v Ústave slovenského jazyka SAV, kde zostala až do odchodu do dôchodku v r. 1987. Pravda, vtedy to už bol Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.

Celý svoj tvorivý čas sa V. Slivková venovala výskumu a opisu slovenskej slovnej zásoby. Tento čas možno zreteľne rozdeliť na terminologickú a lexikografickú časť. Tá prvá bola podstatne kratšia (trvala necelé desaťročie), ale svojím odborným prínosom veľmi výrazná. V. Slivková mala významnú účasť na rozvoji spoločensky mimoriadne potrebného a exponovaného odboru – slovenskej terminológie. Svedčí o tom terminologický časopis Slovenské odborné názvoslovie (vychádzal v r. 1953 – 1960), v ktorom rozoberala (ešte pod svojím dievčenským menom) mnohé aktuálne témy prudko sa rozvíjajúceho odboru. Vo svojich článkoch sa venovala témam, ako napr. významovej priezračnosti termínov, otázkam definícií v terminologických slovníkoch, nezhodnému prívlastku v terminológii, využitiu zložených slov v tejto oblasti, využitiu hovorových prvkov, analyzovala posúvanie významu vzťahových prídavných mien, opisovala zložené prídavné mená s posesívnym významom, písala o motivácii vonkajšími znakmi v terminológii a špeciálne sa venovala otázkam gramatickej terminológie. Historickú cenu má jej súhrnný článok *Pät'násť rokov práce na ustáľovaní slovenskej terminológie* (1960).

V 50. rokoch minulého storočia nastal veľký rozvoj najrozličnejších odborov, ktoré potrebovali pracovať s ustálenou terminológiou. Tá sa vypracúvala v jednotlivých odborných komisiách v spolupráci s jazykovedcami. V. Slivková bola jazykovou poradkyňou v mnohých takýchto komisiách a jej závery a odporúčania sa premietli do viacerých terminologických príručiek a slovníkov platných doteraz. O tom, ako živo sa rozvíjali jednotlivé odbory, svedčia jej posudky, recenzie publikácií z oblastí ako ovčiarstvo, letectvo, mikrobiológia, chovateľstvo, právo, rastlinstvo, vtáctvo, hádankárstvo atď. V drobných príspevkoch, uverejňovaných v terminologickom časopise, ako aj v dennej tlači, pomáhala riešiť najaktuálnejšie názvoslovné problémy.

Po r. 1960, vlastne po roku zániku časopisu Slovenské odborné názvoslovie, ktorý nahradil Československý terminologický časopis v súlade so vtedajšou politikou

zdôrazňujúcou spoločný, jednotný vývin slovenskej a českej terminológie, sa V. Slivková pracovne preorientovala na lexikografiu. Vyplynulo to predovšetkým z potrieb pracoviska, kde sa intenzívne robilo na prvom výkladovom Slovníku slovenského jazyka. Stala sa spoluautorkou 3. zväzku a až do skončenia prác patrila k oporám autorského kolektívu. Zúročila svoje presné terminologické myslenie z predchádzajúceho výskumu, dobré a aj pestované jazykové povedomie a výborné poznanie slovenskej literatúry (spamäti citovala slovenských klasikov), slovenských realít a histórie. Je na škodu veci, že sa vo svojom „lexikografickom období“ prestala venovať bohatšiemu spracovaniu svojich teoretických vedomostí a odborných skúseností. Potvrďuje tým poznanie lexikografov, ako ťažko sa pri časovo vyčerpávajúcej slovníkovej práci hľadá priestor na teoretické zúročenie lexikografických poznatkov.

V šesťdesiatych rokoch V. Slivková ovplyvňovala aj politicko-spoločenský život ústavu. Pomáhala pri demokratizácii pomerov v duchu, ktorý sa tak výrazne ukázal koncom tohto desaťročia. V ústave sa tieto zmeny prejavili novým vedením (po Š. Peciarovi sa stal riaditeľom J. Ružička). Túto kapitolu jej života hodno spomenúť preto, že svojím osobnostným založením vedela vnieŕ humanistický prístup aj do funkcií.

Posledné dve desaťročia aktívnej činnosti V. Slivková venovala dvom lexikografickým projektom výskumu súčasnej spisovnej slovenčiny: Česko-slovenskému slovníku (1976) a Krátkemu slovníku slovenského jazyka (1987). Obidve diela, na ktorých má koncepcný, ale aj veľký autorský podiel, sú doteraz zdrojom poznania súčasného spisovného jazyka, najmä jeho normy.

Viera Slivková odišla za mnohými svojimi generačnými kolegami, no tí, čo ostali a poznali ju bližšie, nikdy nezabudnú na jej priateľské, láskavé, široké slovenské srdce.

Mária Pisárčiková

Životné jubileum Anny Oravcovej

11. februára 2006 si slovenská jazykovedná obec pripomína druhé významné životné jubileum dlhoročnej pracovníčky Jazykovedného ústavu L. Štúra Slovenskej akadémie vied PhDr. Anny Oravcovej, CSc. Pri tejto príležitosti sa v našom časopise spolu s jazykovedným dielom jubilatky žiada osobitne uviesť, že A. Oravcová bola štrnásť rokov precíznou, spoľahlivou výkonnou redaktorkou Slovenskej reči (1982 – 1996) a členkou redakčnej rady tohto časopisu.

Základné životopisné dáta a vedeckú faktografiu A. Oravcovej uviedol F. Kočiš z príležitosti jubilantkinej päťdesiatky (Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 1, s. 58 – 62). Zopakujme si, že A. Oravcová je rodáčka z Lišova (okres Zvolen), vysokoškolské štúdium (odbor ruština – slovenčina) absolvovala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po skončení štúdia na FF UK sa pracoviskom A. Oravcovej stal Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, na ktorom už počas štúdia krátko pracovala. Postupne tu prešla „tradičnými postami“ odborná pracovníčka, interná aspirantka, vedecká pracovníčka, samostatná vedecká pracovníčka. Vedeckú hodnosť kandidátky filologických vied (CSc.) A. Oravcová získala obhájením dizertačnej práce *Polovetné konštrukcie v spisovnej slovenčine* (1978). Vedeckú a akademickú kvalifikáciu si jubilantka doplnila získaním titulu PhDr. v r. 1983 vykonaním rigorózneho skúšky na katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

A. Oravcová pracovala v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV najdlhšie v oddelení súčasného spisovného jazyka. Od začiatku sa sústredenejšie venovala syntaktickej problematike. Polovetné konštrukcie – téma kandidátskej dizertačnej práce – neboli ľahkým orieškom. Interpretácia výrazov, ktoré vo vete vyjadrujú skrytú (implicitnú, sekundárnu) predikáciu, t. j. predikáciu nevyjadrenú slovesným prísudkom, v jazykovede vo všeobecnosti výrazne závisí od celkových koncepcií syntaxe vrátane terminologického uchopenia a najmä od chápania samej predikácie (podotýkame, že v niektorých gramatikách sa ani nepracuje s termínom polovetné konštrukcie, vychádza sa z toho, že dané konštrukcie predstavujú nominalizované predikácie). V čase, keď jubilantka vypracúvala svoju dizertáciu, nemala v slovenskej jazykovede bezprostrednú metodologickú oporu, práce na akademickú syntaxi, ktorá mala nadviazať na vydanie akademickú morfológie, boli v JÚLŠ SAV do značnej miery utlmené. A. Oravcová v nadväznosti najmä na Ružičkovo chápanie polovetných konštrukcií v *Slovenskej gramatike* (Pauliny – Ružička – Štolc, 1955; 5 vyd. 1968), ale aj v nadväznosti na niektorých českých autorov (Bauer – Grepl, 1972) si našla svoj interpretačný prístup. Prispela ním k presnejšiemu ohraničeniu tohto syntaktického javu určením konštitutívnych aj nezáväzných obsahových a formálnych znakov oproti hraničiacim pojmom a javom (prístavok, niektoré druhy doplnkových konštrukcií). Výsledky z tejto oblasti publikovala v sérii časopiseckých štúdií: *Charakteristika polovetných konštrukcií* (1978), *Pričastové polovetné konštrukcie* (1978), *Prechodníkové polovetné konštrukcie* (SR 1981), *Obsah a forma polovetných konštrukcií* (1982). Z okruhu slovenskej syntaxe sú aj jubilantkine štúdie *Z problematiky príslovkového určenia* (1982) a štúdie zamerané na spresnenie funkcií spojky *ako*, porov. napríklad *Hranice spôsobovej a doplnkovej funkcie výrazov so spojkou ako* (1983).

A. Oravcová patrí medzi pracovníkov, ktorým sa dobre pracuje v tíme. Koncom 80. rokov sa zapojila do širšie koncipovaného projektu anketového sociolin-

gvistického výskumu zameraného na spoznávanie jazykového vedomia používateľov slovenčiny na príklade vybraných javov zvukovej, morfolologickej a lexikálnej roviny. Cieľ výskumu a jeho výsledky sú publikované v tematickom čísle nášho časopisu (Slovenská reč, 1991. roč. 56, č. 5 – 6). A. Oravcová doň prispela analýzou odpovedí na otázky reflektujúce postoje respondentov k spisovnému, resp. materinskému jazyku a k samému jazykovednému výskumu (názory na témy, ktoré by mali slovenskí jazykovedci skúmať anketovým spôsobom alebo inak v súčasnej jazykovej situácii; porov. *Postoje k jazykovému výskumu*, op. cit. s. 288 – 293). Do kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989) jubilantka autorsky prispela spracovaním vzniku druhotných predložiek (súčasť kapitoly o multiverbizačných procesoch). Nie je to v jej jazykovednom diele náhodná téma. Výsledok procesu prepozicionalizácie, konkrétne vznik druhotných predložiek z predložkových pádov, ktoré vyjadrujú rozličné miestne, časové, spôsobové a príčinné vzťahy, je javom fungujúcim v širokej zóne, kde sa veľmi výrazne prekrýva gramatika a (lexikálna) sémantika. V zborníku z konferencie *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra* (1995) si možno prečítať Oravcovej príspevok *Anglicizmy v dennej tlači*.

Významný okruh jubilujúcej A. Oravcovej tvorí napokon lexikologicko-lexikografická práca. A. Oravcová sa osvedčila ako výborná, platná členka autorského kolektívu pripravujúceho viacväzkový výkladový *Slovník súčasného slovenského jazyka*, ktorého prvý zväzok sa v súčasnosti chystá na odovzdanie do tlače. Spolupracovníčky oceňujú precízne koncipovanie a editovanie heslových statí slovníka (A. Oravcová tu dobre uplatnila svoj zmysel pre presnosť a dôslednosť nadobudnutú aj pri plnení funkcie výkonnej redaktorky Slovenskej reči), aktívnosť na pracovných poradách. S prípravou koncepcie slovníka súvisia lexikograficky zamerané príspevky A. Oravcovej o antonymách vo výkladovom slovníku (1992), o spracovaní predložiek a predpôn (1993). Ukážky ňou spracovaných hesiel možno nájsť v sériáli *Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka* (Kultúra slova, 2001, roč. 35, č. 3) Je nám veľmi ľúto, že osobné a rodinné dôvody zabránili našej kolegyni pokračovať v práci na tomto slovníku, v ktorom sa tak našla, a zúročovať získanú lexikografickú prax pri finalizácii jeho prvého zväzku aj pri tvorbe jeho ďalších zväzkov. 1. marca r. 2003 A. Oravcová odišla do dôchodku.

Pri príležitosti životného jubilea A. Oravcovej s vďakou oceňujeme už viac razy spomenutú záslužnú činnosť, službu jazykovednej obci, ktorú A. Oravcová vykonávala ako výkonná redaktorka časopisu Slovenská reč. (1982 – 1996). Slovenskí jazykovedci aj slovakisti a slavisti zo zahraničia môžu vďaka nej využívať aj prácu vykonanú nad rámec obligátnych povinností výkonného redaktora – mimoriadne užitočnú bibliografickú pomôcku, autorský register Slovenskej reči od prvého do päťdesiateho ročníka. (Register vyšiel ako samostatná príloha 3. čísla SR v r. 1986).

Táto práca jubilatky aj jej pokračovanie za roky 1985 – 1995 je včlenená aj do jubilejnej publikácie *Slovenská reč 1932 – 2002* (2003), ktorá vyšla tlačou pri príležitosti osemdesiateho výročia od založenia tohto najstaršieho slovakistického jazykovedného časopisu. Vyšla v spoluautorstve so S. Ondrejovičom, ktorý tento register dopracoval do našich dní. (porov. Anna Oravcová, Slavomír Ondrejovič: *Autorský register časopisu Slovenská reč za roky 1932 – 2002* (In: *Slovenská reč 1932 – 2002*. 2003, s. 146 – 359).

V mene redakcie Slovenskej reči, kolegov zo slovakistických katedrií slovenských vysokých škôl aj kolegov z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a celej jazykovednej obce želáme jubilatke Anke Oravcovej veľa zdravia. Ďakujeme jej za všetku náročnú, cennú prácu, ktorú v jazykovede vykonala.

Klára Buzássyová

Významné jubileá Vavrinca Benedikta Nedožerského

V tomto roku si pripomínáme dve významné jubileá – 450. výročie narodenia a 390. výročie smrti – v súvislosti s osobnosťou, ktorá sa počas svojho života vyprofilovala na jazykovedca, literárneho teoretika, básnika, hudobníka, matematika, prekladateľa i pedagóga. Významný humanistický vzdelanec Vavrinec Benedikt z Nedožier (Magister Laurentius Benedictus Nudozerinus), ktorého korene siahajú na Slovensko, sa narodil 10. augusta 1555 v Nedožeroch (dnes obec Nedožery-Brezany) a veľkú časť života prežil na Morave a v Čechách. Študoval v Prievidzi, neskôr v Jihlave a v Prahe, kde sa v rokoch 1590 – 1595 venoval štúdiu filozofie a teológie na Karlovej univerzite. V období štúdia, ale najmä po jeho skončení pôsobil ako učiteľ, najskôr v Moravských Budějoviciach (1593), neskôr na akademickej vyššej partikulárnej škole v Prahe (1596 – 1599); zastával aj funkciu rektora školy v Uherskom Brode (1594), v Žatci (v roku 1600) a v Nemeckom – dnes Havlíčkovom – Brode (1600 – 1602). Na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe pôsobil zo začiatku ako profesor matematiky (1604), neskôr (1611) sa stal prorektorom, dekanom (1612) a správcom či prepoštom univerzitného Karolína (1615). Zomrel 4. júna 1615 v Prahe (EJ, 1993, s. 84; Krajčovič – Žigo, 1999, s. 32 – 33; Majtán, 2003, s. 115).

Jeho pedagogické nadanie sa odráža nielen v kariérnom postupe, ale aj v teoretických prácach. Jednou z nich bola veršovaná latinská skladba *Penitentis scholae struc-*

tura¹, čiže *Štruktúra nižšej školy* alebo *Vnútná školská sústava*, z roku 1607. Skladba zahŕňala 370 dokonalých hexametrov a svojím charakterom bola didaktická. Obsahovala nový, v mnohých aspektoch vylepšený vyučovací poriadok (učebné osnovy) partikulárnej školy, zaoberala sa príčinami neúspechu pri vyučovanom procese a poskytovala návrhy niektorých úprav. Novátorstvo nielen uvedenej práce, ale aj celej pedagogickej praxe Nedožerského spočívalo okrem iného v tom, že sa pokúšal riadiť požiadavkami vývinovej psychológie, vývinom vnímania a myslenia, inovovanejším metodickým systémom s dôrazom na zásady postupu od jednoduchého k zložitému, od známeho k neznámemu, od konkrétneho k abstraktnému, s uplatnením princípu názornosti, systematickosti a cieľavedomosti pri riešení úloh a prepojením teórie s praxou. Dôraz kládol na samostatnosť a tvorivosť študentov, štylisticky kultivovaný prejav, logickú postupnosť pri formulovaní myšlienok, individuálne čítanie a celkové rozvíjanie ich duševných schopností. Týmto sa snažil zo škôl odstraňovať mechanické osvojovanie si vedomostí bez hlbšieho uvedomovania, parafrastické spracovanie klasických diel využívaných v učebnom procese a napodobovanie vzorov. Takisto si uvedomoval nevyhnutnosť predĺžiť školskú dochádzku na šesť rokov, no najmä viesť vyučovanie v materinskom jazyku vo všetkých piatich triedach partikulárnej školy (Kollárik, 1967, s. 272 – 273).

K pedagógom dokázal byť rovnako kritický ako k študentom, pretože z neúspechu pri vyučovaní nevinil len nedisciplinovanosť študentov, ale aj učiteľovu neobratnosť. Učiteľov upozorňuje na dôležitosť starostlivo a presne vypracovaného výberu úloh pre rozličné skupiny žiakov a rodičov vedie k tomu, aby výchove detí venovali dostatočnú pozornosť. Šiestu triedu chápe ako nevyhnutnú pri osvojení si vyššieho vzdelania, najmä v oblasti matematiky, prírodných vied, etiky a astronómie. Vzdelávanie v týchto sférach sa pritom neobmedzuje iba na priestory školy, ale radí, aby sa vnímavejší študenti v Prahe zúčastňovali na prednáškach v Karolíne. Návrh, ktorý vnímame ako priekopnícky, sa v roku 1609 dostal do povedomia pedagogickej obce, no nikdy nebol patričnými miestami schválený. Nedožerský podľa neho vytvoril vyučovací poriadok dokonalejšej akademicko-partikulárnej školy a učebné osnovy (pri ich koncipovaní spolupracoval s rektorom univerzity Bacháčkom) pre jednotlivé triedy partikulárnej školy, ktoré boli rozoslané až na Moravu (Kollárik, 1967, s. 273 – 274, 277).

Na predstavené dielo *Penitioris scholae structura* (1607) nadviazal ďalším nemenej priekopníckym pedagogickým spisom *Oratio therapeutica* (1612)². V tejto reči

¹ Penitioris scholae structura. Ad ornatissimos virtute et nobilitate viros Aegidianae scholae instauratores et patronos laude dignissimos per M. Laurentium Benedictum Nudozierinum descripta anno 1607 (Kollárik, 1967, s. 272).

² Oratio therapeutica continens modum curandae Pragensis Academiae, habita in solenni promotione tredecim iuvenum, quibus primus in philosophia gradus conferebatur die 27. Aprilis Anno 1612 a M. Laurentio Benedicto Nudozerino, facultatis philosophicae pro tempore decano. Pragae. Typis Jonathae Bohutsky 1612 (Kollárik, 1967, s. 277).

pri príležitosti promócií bakalárov predstavuje a vykladá svoje návrhy na celkové zveľadenie upadnutého univerzitného života, pričom sa opiera o názory a skúsenosti Petra Ramusa. Konkrétne navrhoval, aby schopní poslucháči súkromných škôl mali prístup na prednášky univerzitných profesorov, aby sa presne vymedzil poriadok a čas trvania prednášok, aby profesorov odbremenili od existenčných starostí a učiteľské miesta aby sa udeľovali iba najlepším poslucháčom (Kollárik, 1967, s. 277 – 278).

Vo svojich návrhoch na reformy v školskom systéme Nedožerský pokračoval návrhom na rozšírenie platnosti Kutnohorského dekrétu³ z roku 1409 a na voľbu poradcov rektora, tzv. konsiliárov. Navrhoval, aby sa volili traja Česi a jeden poradca inej národnosti (Kollárik, 1967, s. 278).

Nedožerského vedecká osobnosť sa naplno presadila aj pri tvorbe prvého úplného systému českej časomernej prozódie a parafráz žalmov (ide o rytmometrické parafrázy Dávidových žalmov). Ako východisko (v metrike a v strofách) sa predpokladá tvorba škótskeho básnika Georga Buchanana z Kelkarnu, tvorcu latinských parafráz žalmov. Ďalej sa pridržal fonetického a rytmického systému českého jazyka, pričom dodržiaval český prízvuk a eufóniu. V parafrázach uprednostňoval ľudové prívlastky, ľudovú reč a niekde aktualizoval a prispôboval základný text podľa dobových potrieb. Vyjadroval vlastný postoj k utrpeniu ľudí a k vtedajšej situácii (Kollárik, 1967, s. 279 – 281).

Aj napriek tomu, že sa niektoré jeho diela nezachovali (rukopis prozódie, knihy venované poetike a Žaltár), radíme Nedožerského medzi vrcholných tvorcov českej časomernej prozódie. Nielenže ako prvý sformuloval prozodické pravidlá, ale ich aj následne uplatnil. V metrike žalmických parafráz využíva asklepiadské strofy a systémy, ale aj alkajské a sapfické strofy, trochejské septenáre, jambické kvaternáre a senáre, jedenásťslabičný alkajský verš a pod. (Kollárik, 1967, s. 282).

Dochovala sa nám Nedožerského latinská príležitostná poézia. Sú to básne rôzneho rozsahu a viacerých druhov; genetliaká (k narodeninám), epitalamiá (k sobášu), epicédiá (k úmrtiu), enkómiá (oslavné), bakalárske, magisterské a iné⁴. V krátkosti môžeme o nich povedať, že vynikajú vyspelosťou formy, množstvom tróпов a básnických figúr, no na druhej strane štylistickou stereotypnosťou prejavujúcou sa v ustálených gramatických a sémantických dvojiciach zložených z konštantných epitet a substantív (Kollárik, 1967, s. 282 – 283).

Všestrannosť Nedožerského osobnosti potvrdzujú jeho diela, angažovanie sa v otázkach vzdelávania mladých, širokospektrálny záujem o vedy, napríklad astro-nómiu, logiku, či jazykovedu.

³ V dôsledku platnosti dekrétu dochádzalo k znižovaniu počtu študentov Karlovej univerzity iných národností (Kollárik, 1967, s. 278).

⁴ V básni, ktorú Nedožerský zložil na počesť korunovácie Matiaša II. na českého kráľa (23. mája 1611) a osobne odovzdal na pražskom hrade, vyjadril spolupatričnosť medzi Slovákmi a Čechmi (Kollárik, 1967, s. 284).

Aj keď jeho vrcholným dielom je gramatika češtiny, vyjadroval sa v prospech používania a pestovania slovenskej reči a káral Slovákov za zanedbávanie vlastnej reči. Nechcel Slovákov nútiť používať češtinu, ale vyzýval ich, aby pestovali vlastný jazyk (Krajčovič – Žigo, 2002, s. 93; GB, s. 6; Jóna, 1985, s. 109).

Význam českej gramatiky⁵ tkvie nielen v pokuse o normovanie českého spisovného jazyka, ale aj v upevňovaní českého povedomia. Zároveň v ňom vidieť prejav záujmu o kultivovanie slovenského jazyka. Jeho vzorom v metodologickej oblasti sa stala Ramusova gramatika, osobitým postupom však zostáva používanie príkladov zo živej ľudovej hovorovej reči. Tieto vysvetľuje a z nich odvodzuje gramatické pravidlá (Kollárik, 1967, s. 279).

Hoci sa Nedožerského gramatika považuje za novátorskú, niektorými zameraniami sa dotýka výsledkov už skôr vydaných gramatík⁶; ide napr. o spis *Grammatica Bohemica* od Matouše Benešovského (nazývaného *Philonomus*) z roku 1577, v ktorom sa nachádza prvý prehľad menných a slovesných paradigiem (Cuřín, 1985, s. 41 a 46). Prameňov, či predlôh, na ktoré sa Nedožerský odvoláva, je viacero. Z antickej je to napr. Varro, Priscianus, zo súvekých predovšetkých Melanchthon, Ramus (z jeho gramatiky latinčiny prevzal viaceré poučky i celkové rozdelenie, napr. definovanie slovných druhov). Aj keď v teórii gramatiky nie je pôvodný, originálnosť a prednosť vidno vo výbere príkladov a v zreteľnom spracovaní celej problematiky: v prvej knihe rozpracoval morfológiu s úvodnými poznámkami o pravopise a o výslovnosti a v druhej knihe syntax (Jóna, 1985, s. 107 – 108).

Úvodné verše a venovanie obsahujú cenné údaje o vzniku knihy (informáciu, že dielo vznikalo deväť rokov na viacerých miestach Nedožerského pôsobenia), o jej schválení Danielom Adamom z Veleslavína, ako aj o snahe autora gramatiky formulovať gramatické zákony a pravidlá podľa skutočného úzu, podľa reči tých, čo pekne a správne hovoria a píšu. Venovanie gramatiky patrí mládeži rôznych národností, ktorá študuje český jazyk (Jóna, 1985, s. 108 – 109).

Nedožerského gramatika sa považuje za veľké systematické dielo, ktoré podáva prehľad celej jazykovej sústavy, zrejme na základe Kralickej biblie. Kniha je zameraná nielen na výklad pravopisu a výslovnosti, ale obsahuje aj prehľad tvaroslovia a skladby jednoduchej vety. Zaoberá sa aj ľudovou rečou, rozšírenou zmenou *y* na *ej*, bežným úžením *é* na *í* a celkovo hodnotí ľudové a spisovné tvary (Havránek, 1936, s. 64; Cuřín, 1985, s. 45 – 46).

V skloňovaní posesívnych adjektív uvádzal Nedožerský zložené i menné tvary (napr. *Janůw*, *Janowého* aj *Janowa*, *Janowému* aj *Janowu*, *o Janowem* aj *Janowě*);

⁵ *Grammaticae Bohemicae ad leges naturalis methodi conformatae et notis numerisque illustratae ac distinctae libri duo*. Autore M. Laurentio Benedicto Nudozierino, scholae Teutobrodensis rectore. Praegae. Ex officina Othmariana Anno 1603 (Kollárik, 1967, s. 279).

⁶ Porovnaj Králikovu štúdiu o Gramatike českej Jana Blahoslava (Králik, 1948).

v skloňovaní zámen v češtine uvádzal v strednom rode *tato zvjřata*, u Moravanov *tato i tyto* a v slovenčine vždy *tyto*. Duálové tvary obmedzil pri skloňovaní len na tie, ktoré sa používali do nových čias (Jóna, 1985, s. 109 – 110).

Už za života sa dostalo Nedožerskému veľa uznania od súčasníkov (napr. od Kampana, D. A. z Veleslavína), ktorí ho pokladali nielen za dobrého znalca češtiny, ale aj za nemenej kvalitného rečníka, diskutéra a spisovateľa. Jeho kodifikácia spisovnej češtiny bola výstižná a teória gramatiky primeraná (Jóna, 1985, s. 110).

V roku 1999 bola Nedožerského gramatika reeditovaná americkou bohemistkou Nancy Susan Smithovou, čo považujeme za dôležitý krok k jeho opätovnému, hlbšiemu spoznávaníu (GB, 1999). Aj keď uvedená edícia bola na Slovensku recenzovaná (Ondrejovič, 2000), pokladáme za vhodné zmieniť sa o nej na tomto mieste aspoň niekoľkými slovami. Editorka pri prepise diela postupuje podľa bežných edičných princípov, ktoré uvádza na konci úvodného komentára (s. 21). V rozsiahlej úvodnej štúdií sa najskôr zaoberá životom a dielom Nedožerského, komentuje význam gramatiky, opisuje jej štruktúru a princípy pravopisu (s. 1 – 4). Osobitne poukazuje na archaické elementy, ktoré sa u Nedožerského vyskytujú, napr. rozlišovanie tvrdého *l* a mäkkého *l'*, rozlišovanie *y* a *i'*⁷ a zachovanie duálu (s. 4 – 5). Ďalej zhodnocuje zachytenie kategórie životnosti, elementy hovorového úzu a reflexiu prídavných v Nedožerského gramatike.⁸ Reflexiu prídavných porovnáva s ich chápaním u Blahoslava a Rosu (s. 6 – 15). Osobitnú pozornosť venuje zámenám, pričom porovnáva privlastňovacie zámeno ženského rodu u Nedožerského s analogickými tvarmi opäť v gramatikách Rosu a Blahoslava (s. 15 – 21). Všíma si aj latinský text Nedožerského gramatiky. Toto vydanie je cenné aj preto, že umožňuje pracovať s dobovou gramatikou aj širšej vedeckej verejnosti. Najnovšiu populárnu prácu o Vavrincovi Benediktovi z Nedožier vydal O. Čiliak (2005).

Literatúra

CURÍN, František: Vývoj spisovné češtiny. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985. 184 s.

ČILIAK, Ondrej: Humanista z Nedožier. Venované 450. výročiu narodenia a 390. výročiu úmrtia Vavrince Benedikta z Nedožier. Prievidza: Občianske združenie Benedikt 2005. 66 s.

EJ: Encyklopédia jazykovedy. Spracoval Jozef Mistrik s kolektívom autorov. Bratislava: Obzor 1993. 515 s.

⁷ N. S. Smithová uvádza, že to mohlo súvisieť s tým, že Nedožerský bol Slováč a vyrastal na Morave (Smith, 1999, s. 5). Chceme však upozorniť, že Krajčovič počíta zmenu *y>i* k mladším zmenám krátkeho a dlhého vokalizmu, ktoré sa uskutočnili v 13. – 16. stor. (Krajčovič, 1988, s. 54).

⁸ Môžeme sa tu zastaviť pri jednom špecifickom bode: Smithová komentuje: „It is somewhat strange that Nudožerský lumps this participle [typ *chowán, učiněn, chwálen*] with the verbal adjective [typ *chowagjý, budaucý*]...“ Táto skutočnosť sa však môže zdať prekvapivá len z hľadiska súčasného bohemistického pohľadu, kde tvary typu *dělající, chovající* sú považované za slovesné adjektíva (MČ 2, s. 142). V slovakistike sa tvary typu *robiaci, chovající* považujú za činné prídavné (MSJ, s. 491).

GB: M. Vavřinec Benedikt z Nudožer: *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo*. Editor Nancy Susan Smith. Ostrava: Ostravská univerzita – Filozofická fakulta, Nakladatelství Tilia 1999. 104 s.

HAVRÁNEK, Bohuslav: Vývoj spisovného jazyka českého. In: Československá vlastivěda. Řada II. Spisovný jazyk český a slovenský. Praha: Sfinx, Bohumil Janda 1936, s. 1 – 144.

JÓNA, Eugen: Podiel slovenských gramatikov na rozvoji českej gramatickej literatúry (V. Benedikti z Nedožier, P. Doležal). In: *Práce z dějin slavistiky*, X. Praha: Univerzita Karlova 1985, s. 107 – 124.

KOLLÁRIK, Oto: Zástoj Vavrinca Benedikta Nedožerského v epoche nášho humanizmu. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Red. Ľudovít Holotík a Anton Vantuch. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967, s. 270 – 287.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN 1988. 344 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1999. 192 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského 2002. 252 s.

KRÁLÍK, Oldřich: Humanismus a počátky českého mluvnictví. In: *Poeta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmannovi. Ročenka Semináře pro slovanskou filologii při Filosofické fakultě Masarykovy university v Brně*. Svazek první. Komenium, Slovanský seminář Masarykovy university Brno 1948, s. 253 – 275.

MAJTÁN, Milan: Vavřinec Benedikt z Nedožier 1555 – 1615. In: *Slovenská reč*, 2003, roč. 68, č. 2, s. 115 – 117.

MČ 2: *Mluvnice češtiny*. 2. Tvarosloví. Ved. redaktor Jan Petr. Praha: Academia 1986. 536 s.

MSJ: *Morfológia slovenského jazyka*. Ved. redaktor Jozef Ružička, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

ONDREJOVIČ, Slavomír: [recenzia] Benedikt z Nudožer, V.: *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo*. Ostrava 1999. In: *Jazykovedný časopis*, 2000, roč. 51, č. 2, s. 137 – 138.

SMITH, Nancy Susan: Introduction. In: GB, s. 1 – 21.

Miriam Giger

ROZLIČNOSTI

Euroslová – Konštatovanie, že spomedzi jazykových rovín práve lexikálna zásoba najbezprostrednejšie reaguje na dianie v mimojazykovej realite, je nosením dreva do lingvistického lesa. Táto triviálnosť sa však každodenne stopercentne potvrdzuje v jazykovej praxi a je dôkazom, ako pružne dokáže jazyk reagovať na pomenúvacie potreby spoločnosti. Dynamika jazykového (lexikálneho) systému sa prejavuje najmä v každodennom pribúdaní nových lexikálnych jednotiek.

V súvislosti s predvstupovými rokovaniami a následným vstupom Slovenska do Európskej únie sa vynorila požiadavka pomenúvať denotáty súvisiace s týmto nadnárodným geopolitickým zväzkom. Na uspokojenie dopytu sa v slovenčine okrem iného aktivoval slovtvorný spôsob – kvázikompozícia, ktorého výsledkom sú jednotky s prvým komponentom *euro-*. Ide o štruktúrne a funkčne nevyhranený prvok stojaci medzi slovtvorným základom a slovtvorným formantom. Tento komponent sa pomenúva termínmi afixoid, radixoid, poloafix a i., čím sa naznačuje prechodné postavenie medzi derivačnou morférou (afixom) a koreňovou morférou (radixom).

Jednotky s prefixoidom *euro-* výstižne charakterizovala Ľ. Liptáková ako „euroslová“ (*O euroslovách*. In: Slovo o slove, roč. 10, s. 224 – 225). Jej „eurotermín“ si dovoľíme použiť aj v našom článku, v ktorom stručne priblížime fungovanie euroslov v slovenských textoch. Príklady sme čerpali z databázy Slovenského národného korpusu (verzia prim-2.0-public-all), z vlastnej excerpcie printových médií (predovšetkým denníky SME a Pravda) a z internetu.

Nateraz sa ustálili 3 významy komponentu *euro-*: 1. týkajúci sa Európy, 2. týkajúci sa Európskej únie, 3. týkajúci sa eura; tak ich zachytávajú aj Ľ. Balážová (*Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (13)*. In: Kultúra slova, 2003, s. 46) a *Nová slova v češtine 2* (2004, s. 111). Z analýzy materiálu vyplýva, že v najväčšom počte slov sa uplatňuje druhý význam („týkajúci sa EÚ“), avšak v súvislosti s menou *euro* pribúdajú aj jednotky s tretím významom („týkajúci sa eura“).

Najlepším katalyzátorom neologizačných procesov sú v súčasnosti žurnalistické texty. Platí to aj pre „euronomináciu“, pretože práve v masmédiách sa s euroslovami stretávame najčastejšie. Ide o jednotky pomenúvajúce „eurorealie“, denotáty bezprostredne súvisiace s fungovaním EÚ v oblastiach, ako politika, legislatíva, agenda, infraštruktúra, riadenie a rozširovanie EÚ, bankovníctvo, financie, byrokratický aparát ap.: napr. *eurozákon*, *euronovela*, *euroústava*, *europrojekt*, *euroštruktúry*, *eurokampaň*, *eurovoľby*, *europreferendum*, *eurozatykač*, *europolitika*, *europarlament*, *europoslanec*, *eurorozpočet*, *eurofond* (obyč. v mn. č. *eurofondy*), *eurovýbor*,

europas, eurolegislatíva, eurokrajina, euromandát, euroregión, euroskupina, eurozákonník, eurosudca, eurominister; eurozóna, europeniáze, eurominca, eurobankovka, eurocent, eurodlhopis, eurošek, euroakcia, europoukážky, euroúčet, eurobond, eurodevízy.

Do ďalšej skupiny slov utvorených na pôde žurnalistického štýlu patria jednotky vyjadrujúce rozličné postoje k Európskej únii, ako aj iné aspekty súvisiace s týmto nadnárodným útvarom: *eurokampaň, eurolíder, eurooptimista, europesimista, euroblamáž, euroškandál, eurofil, eurofób, euroskleróza, euroskepsa, euroideológia, euromentalita, eurozmätok, eurospeak, eurokooperácia, eurocentrismus, eurokrat, eurokracia, eurospoločenstvo, euroanarchista, eurostratégia, euroagenda, europomoc, eurohymna, euromentalita, eurosirota, euromiliardár, euroambície, eurosmostánka, eurovlak.* Inou skupinou sú názvy výrobkov (*eurookno, europivo, euroobal*).

Pomerne veľa eurokomponentov obsahujú vlastné mená (napospol chrémato-nymá, v širokom zmysle názvy ľudských výrobkov nefixované v teréne): napr. *EuroTel* (historizmus, dnes T-Mobile), *EuroThalia* (divadelný festival), *EuroBirdz* (rubrika v internetovom časopise zaoberajúca sa EÚ), *Eurocamp, Euroklub, Eurohotel, Euromix, EuroValley, Eurofestival, Eurootázky* (televízna relácia), *Eurokvíz, Eurokrik* (televízny magazín), *EuroTronic* (typ prevodovky v nákladných automobilo-ch), *Euroreport, Eurorevue* (názvy časopisov), *Eurobetón Bratislava* (názov firmy), *Euromineralka*. Komponent *euro-* je vo vlastných menách obľúbený, v niektorých prípadoch funkčný, keďže vyjadruje významovú súvislosť s EÚ (napr. názov televíznej relácie *Eurootázky*). V iných prípadoch je to však skôr módna záležitosť (*Euromineralka*).

Dôkazom životaschopnosti komponentu *euro-* je aj fakt, že mnoho takýchto slov sa stáva slovtvorným motivantom, teda východiskom nových pomenovaní, utvorených najmä podľa produktívnych slovtvorných procesov: ide najmä o desubstantívne tvorenie vzťahových adjektív (*europaferendum europaferendový, euromena euromenový, euroúradník euroúradnícky, eurointegrácia eurointegračný*), tvorenie prechýlených substantív (*europoslanec europoslankyňa, eurokomisár eurokomisárka, euroskeptik euroskeptička*), deadjektívne tvorenie prísloviek (*eurokonformný eurokonformne*).

Navyše, v niektorých prípadoch sa nové slová tvoria pomocou tzv. analogickej slovtvorby, keď euroslovo nemá bezprostredný systémový motivant, ale pociťuje sa jeho príslušnosť k danému slovtvornému typu: napr. *euroobčan* [*euroobčiansky*] *euroobčianstvo* (alternatívna motivácia: *občianstvo euroobčianstvo*); [*eu-rozničujúci*] *eu-rozničujúco* (*Pritom práve exvicepremiér pre európsku integráciu by mal aspoň tušiť, že totálne vytesnenie Maďarov s úplným rozhasením vzťahov môže vypáliť „eurozničujúco“*). Euroslová taktiež utvárajú čiastkové slovtvorné hniezda: (*skeptik*) *euroskeptik euroskeptický euroskepticismus, euroskeptic-*

ky; (*poslanec*) *europoslanec* *europoslankyňa* (alternatíva: *poslanec* *poslan-kyňa* *europoslankyňa*); *poslanec* *europoslanec* *europoslanecký*.

K prakticky neobmedzenému tvoreniu lexikálnych jednotiek s komponentom *euro-* dochádza s „požehnaním“ slovotvorného systému. Od každého podstatného (teoreticky aj prídavného) mena možno jednoduchým spôsobom (aglutinačným spojením prefixoidu so slovotvorným základom) utvoriť nové pomenovanie: ide o slovotvorné typy *euro-* + Z_s (prefixoid *euro-* plus substantívny slovotvorný základ); zriedkavejšie *euro-* + Z_{adj} (adjektívny slovotvorný základ): napr. *eurokonformný*, *europozitívny*. Uvedené predispozície sa v nominačnej praxi náležite využívajú; do súladu sa dostáva systémová produktivita (možnosti slovotvorného systému) s empirickou produktivitou (reálny počet vytvorených jednotiek); tieto termíny zaviedol M. Dokulil. Napríklad L. Balážová v citovanom článku uvádza 64 odvodenín s komponentom *euro-* v jednom z troch uvedených významov.

Podobný nominačný „euroboom“ možno zaregistrovať aj v češtine, poľštine a maďarčine, teda v jazykoch štátov V4, ktoré vstúpili do EÚ spolu so Slovenskom. Napr. slovník *Nová slova v češtine. Slovník neologizmů* (O. Martincová a kol., zv. 1, 1998; zv. 2, 2004) uvádza vyše sto jednotiek s týmto komponentom. O týchto jednotkách sa zmieňuje aj P. Mitter (*Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*, 2003, s. 99 – 100). Vysokú produktivnosť tohto typu pomenovaní v poľštine konštatuje K. Waszakowa vo svojej najnovšej monografii *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny* (2005, s. 144 – 146), kde v pripojenom indexe (s. 237 – 239) predstavujú euroslová najpočetnejšiu skupinu (napr. *eurofob*, *europarlamentarysta*, *eurourzędnik*). Tento slovotvorný typ sa aktivizuje aj v maďarčine, porov. *euroústava* – *euroalkotmány*, *europarlament* – *europarlament*, *europoslanec* – *euroképviselő*, *eurovol'by* – *euroválasztások*, *euroskeptik* – *euroszeptikus*, *euroreferendum* – *euoreferendum*. Ako vidno aj z uvedených príkladov, internacionálny „nádyh“ má celý slovotvorný typ *euro-* + Z_s , nielen jednotlivé lexémy.

Keď sa vrátíme k slovenčine, empirický výskum potvrdzuje, že okrem už zaužívaných euroslov sa jazykoví používatelia môžu denno-denne stretnúť s množstvom „eurookazionalizmov“, ktoré sú výsledkom individuálnej slovotvorby novinárov, redaktorov, komentátorov či analytikov, napr. *euroснаживци*, *europapaláši*, *euroveci*, „*eurolove*“ (peniaze), „*euroblábol*“, *eurojasot*, *eurodepresia*, *euroticho*, *euroeufória*, *eurosiréna*, *eurotáraj*. Zaznamenali sme aj aktualizácie frazém v zmysle nahradenia príslušného komponentu euroslovom: *Vstupom Slovenska do Európskej únie sa totiž začala z bruselského neba sypať euromanna*. (SME) – *Po európskych vládach sa aj poslanci rozhodli slovenskej moci povedať, ako to vyzerá práve z hľadiska jedného jediného súboru kritérií – európskeho. Ich rezolúcia zopakuje len to, čo je už všeobecne známe: Eurolatka je síce dosť vysoko, ale podliezť ju nikomu nedovolia*. (SME).

Zhrňame. „Europomenúvanie“ sa stalo takpovediac hitom najmä v žurnalistických textoch. V niektorých prípadoch ide o nominačnú nevyhnutnosť, v iných o novinársku tvorivosť, inokedy o módnosť. Čas ukáže, ktoré z euroslov sa v lexike udržia trvalejšie.

Martin Ološtiak

OBSAH 70. ROČNÍKA SLOVENSKEJ REČI

ŠTÚDIE A ČLANKY

BARTKO, L.: O menách literárnych postáv v prózach Antona Prídavka	16
BLANÁR, V.: Nový pohľad do autorskej dielne Antona Bernoláka	142
DOBRIK, Z.: Lexikálny význam anglicizmov a iných slov cudzieho pôvodu v slovenčine a nemčine	321
DOLNÍK, J.: Koncepcia novej morfológie spisovnej slovenčiny	193
FINDRA, J.: (Est)etika komunikácie	257
KAČALA, J.: Neutrum ako signál nekongruencie syntaktických jednotiek v syntagme	211
KESSELOVÁ, J.: Komunikačno-pragmatický status osobných zámen v súčasnej hovorenej komunikácii	129
KUCHAR, R.: Slovo <i>ne(z)dobizeň</i> v historickom vývine slovenčiny a v slovanskom kontexte	26
KUCHAR, R.: Význam Palkovičovho slovníka pre dejiny slovenčiny	276
OSADSKÁ, A.: Lexikálne slovakizmy v diele Martina Laučeka Zlatá Baňa	31
SLOBODA, M.: Od aspektov bilingválnej komunikácie k jazykovej asimilácii a retencii: prípadová štúdia slovenskej rodiny v česku	338
ŽIGO, P.: Účasť slovenskej dialektológie na Slovanskom jazykovom atlase – perspektívy počítačovej podpory projektu	3
ŽIGO, P.: Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny a jej reforma	265

DISKUSIE A ROZHLEDY

ĎUROVIČ, L.: Potrebujeme reedíciu základných diel slovenskej gramatickej literatúry	284
HORECKÝ, J.: Viac dôslednosti pri jazykovom rozbere	355
IMRICHOVÁ, M. – RIPKA, I.: Poznámky o kritických poznámkach	52
KHIDAYER, E. – JARÚNEK, E.: Návrh na prepis arabských slov do slovenčiny	38
KOČIŠ, F.: Slovo mol a jeho slovníkové spracovanie v slovenčine	57
KRÁLIK, L.: Z etymologickej problematiky akademického Slovníka cudzích slov	288
OLOŠTIAK, M.: Život ako permanentná motivácia (K nedožitej sedemdesiatke profesora Juraja Furdíka)	60
ONDREJOVIČ, S.: Poznámky k pokusu o vedecký a osobnostný profil Jozefa Ružičku	223
RIPKA, I.: Poznámky o jazyku slovenskej tlače v USA na konci 19. storočia	154
SEKVENT, K.: Morfematické aspekty slovenských adjektív na <i>-ský/-sky</i> odvodených od francúzskych zemepisných názvov	228
VUŽŇÁKOVÁ, K.: Doterajšie prístupy k lexikografickému spracovaniu slovotvorby	159

SPRÁVY A RECENZIE

Ďalšia monografia o používaní slovenského jazyka v Maďarsku. S. Ondrejovič	85
Divadelný slovník v slovenčine. J. Pavlovič	96
Dôstojná knižná transpozícia derivatologického odkazu profesora Furdíka. O. Orgoňová	78
Etymologické symposion Brno 2005. E. Králik	235
Katedra slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. R. Mračníková	296
Komplexne o expresívnej lexike. M. Dudok	89
KRAJČOVIČ, R.: Slovenčina a slovanské jazyky. II. Fonologický vývin. P. Žigo	75

KRAJČOVIČ, R.: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. P. Žigo.....	365
Medzinárodná konferencia Komunikace – styl – text. M. Oľšiak	363
Monografia o slovanských menách kráľov v Rakúsku. M. Majtán	239
Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. 2. M. Oľštiak	91
Nový terminologický slovník elektronických médií. S. Ondrejovič	174
PAVLOVIČ, J.: Negácia v jednoduchej vete. M. Wickleiová	101
Publikácia o Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku. M. Dudok	306
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2004. M. Považaj	357
XIV. medzinárodné kolokvium mladých jazykovedcov. M. Franková, T. Kolková, M. Jozefovič.....	70
Vyšla monografia o tvorení hybridných substantív v češtine. M. Oľštiak	302

KRONIKA

Docent Emil Tvrdoň sedemdesiatročný. J. Bosák	185
Dvestopäťdesiate výročie narodenia Jozefa Ignáca Bajzu. A. Osadská.....	121
Herbert Galton (1917 – 2004). S. Ondrejovič	188
Jubileum Oľgy Sabolovej. J. Findra	105
Jubileum PaedDr. Ľubomíra Kralčáka, PhD. K. Vrlíková.....	313
Jubilujúci profesor Juraj Vaňko. K. Vrlíková	247
Na osemdesiatku profesora Šimona Ondruša, J. Sabol	176
Odišla terminologička a lexikografka Viera Slivková. M. Pisárčiková.....	368
Pokus o vedecký a osobnostný profil profesora Jozefa Ružičku. J. Kačala	110
Pri čínorodom životnom jubileu profesora Ľubomíra Ďuroviča: Odídenia a návraty. J. Bosák.....	107
Spomienka na PhD. Pavla Dolejša. S. Ondrejovič.....	317
Spomienky na Jozefa R. Nižnanského. I. Ripka	252
Súpis prác doc. Emila Tvrdoňa za roky 1995 – 2004	187
Súpis prác PaedDr. Ľubomíra Kralčáka, PhD., za roky 1991 – 2004.....	314
Súpis prác prof. PhD. Júlie Dudášovej, CSc., za roky 1995 – 2004.....	243
Súpis prác prof. PhD. Juraja Vaňka, CSc., za roky 1995 – 2004.....	249
Súpis prác profesora Šimona Ondruša za roky 1995 – 2004.....	179
Významné jubileá Vavrinca Benedikta Nedožerského. M. Giger.....	372
Začiatky semiologického chápania vlastných mien na Slovensku. (K 85. jubileu profesora Vincenta Blanára.) M. Jozefovič	309
Životné jubileum Anny Oravcovej. K. Buzássyová	369
Životné jubileum prof. Júlie Dudášovej-Kriššákovéj. L. Bartko	240

ROZLIČNOSTI

Ešte raz o spájacom výraze <i>a/alebo</i> . S. Ondrejovič.....	319
Euroslová. M. Oľštiak	378
<i>Konkláve</i> . E. Králik.....	126
O <i>krážoch</i> ešte raz. S. Ondrejovič	254
O pôvode pozdravu <i>ahoj</i> a skratky <i>SOS</i> . E. Králik	191